

Relacje Służby Bezpieczeństwa i KW PZPR na przykładzie Krakowa w okresie „małej stabilizacji” w świetle akt partyjnych

Koniec „odwilży”

Po 1944 r. relacje między policją polityczną a władzami partyjnymi należały do najważniejszych elementów życia politycznego. Po 1956 r. charakter stosunków między strukturami partyjnymi a powołaną właśnie wtedy Służbą Bezpieczeństwa uległ zmianie w porównaniu z okresem stalinowskim. W niniejszym artykule postaramy się przedstawić te relacje na przykładzie KW PZPR w Krakowie.

Zagadnienie stosunków między PZPR a SB w latach 1956–1970, zarówno w aspekcie ogólnopolskim, jak i regionalnym, oraz analizę funkcjonowania struktur partyjnych w policji politycznej podejmowali tacy badacze, jak: Piotr Brzeziński, Henryk Dominiczak, Antoni Dudek, Adam Dziuba, Jerzy Eisler, Andrzej Friszke, Piotr Gajdziński, Mariusz Głuszko, Włodzimierz Janowski, Aleksander Kocharński, Mariusz Korejwo, Krzysztof Lesiakowski, Piotr Lipiński, Małgorzata Madej, Dariusz Magier, Andrzej Paczkowski, Krzysztof Persak, Anita Prażmowska, Rafał Reczek, Konrad Rokicki, Paweł Sasanka, Robert Spałek, Andrzej Sowa, Marcin Sroka, Dariusz Stola, Mirosław Szumiło, Ryszard Terlecki, Bogusław Tracz¹. Natomiast w odniesieniu do województwa krakowskiego tym

¹ P. Brzeziński, *Zapomniani dygnitarze. Pierwsi sekretarze Komitetu Wojewódzkiego PPR/PZPR w Gdańsku w latach 1945–1990. Szkice biograficzne*, Gdańsk 2013; *Centrum władzy. Protokoły posiedzeń*

tematem zajmowali się Andrzej Chwalba, Sebastian Drabik, Wojciech Frazik, Henryk Głębocki, Julian Kwiek, Filip Musiał, Roksana Szczypta-Szczęch, Mateusz Szpytma, Michał Wenklar, Julian Wielgosz, Zdzisław Zblewski².

kierownictwa PZPR. Wybór z lat 1949–1970, oprac. A. Dudek, A. Kochański, K. Persak, Warszawa 2000; *Centrum władzy w Polsce 1948–1970*, red. A. Paczkowski, Warszawa 2000; H. Dominić, *Organizacja bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997; A. Dudek, A. Paczkowski, *Polska [w:] Czekiści. Organy bezpieczeństwa w europejskich krajach bloku sowieckiego 1944–1989*, red. Ł. Kamiński, K. Persak, Warszawa 2010, s. 393–468; A. Dziuba, *Czas przełomu. Destalinizacja, rok 1956 i koniec odwilży w województwie stalino-grodzkim/katowickim (1956–1961)*, Katowice–Warszawa 2023; J. Eisler, *Czterdzięci pięć lat, które wstrząsnęły Polską. Historia polityczna 1944–1989*, Warszawa 2018; *idem, Grudzień 1970. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2012; *idem, Polski rok 1968*, Warszawa 2006; *idem, Siedmiu wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014; A. Friszke, *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1989*, Warszawa 2003; P. Gajdziński, *Gierek*, Warszawa 2021; *idem, Gomułka. Dyktatura ciemniaków*, Poznań 2017; M. Głuszko, *Piotr Jaroszewicz (1909–1992). Krótki rys biograficzny*, Rzeszów 2019; W. Janowski, A. Kochański, K. Persak, *Informator o strukturze i obsadzie personalnej centralnego aparatu PZPR 1948–1990*, Warszawa 2000; *Kierownictwo PZPR w czasie kryzysów 1956, 1970, 1980*, red. J. Eisler, A. Friszke, D. Stola, Warszawa 2000; M. Korejwo, *PZPR na Warmii i Mazurach 1948–1990. Struktury, organizacja, ludzie. Oddziaływanie na zinstytucjonalizowane formy życia społecznego*, Olsztyn 2011; K. Lesiakowski, *Mieczysław Moczar „Mietek”*. Biografia polityczna, Warszawa 1998; P. Lipiński, *Cyrankiewicz. Wieczny premier*, Warszawa 2016; *idem, Gomułka. Władzy nie oddamy*, Warszawa 2019; M. Madej, *SB uprzejmie donosi... Służba Bezpieczeństwa jako filtr zasileń informacyjnych systemu politycznego PRL w latach 1956–1970. Przykład województwa wrocławskiego*, Wrocław 2014; A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 2005; *idem, PZPR a aparat bezpieczeństwa. Zarys problemu [w:] PZPR jako maszyna władzy*, red. K. Persak, D. Stola, Warszawa 2012, s. 169–200; *idem, Rok 1956 jako cezura w historii aparatu bezpieczeństwa [w:] O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, księga 2, red. T. Adamczyk, J. Ciągwa, A. Drogoń, P. Fiedorczyk, K. Kuźmicz, M. Mikołajczyk, W. Organiś, A. Stawarska-Rippel, Białystok–Katowice 2010, s. 677–685; *idem, Trzy twarze Józefa Światły. Przyczynek do historii komunizmu w Polsce*, Warszawa 2009; *Partia komunistyczna w Polsce – struktury, ludzie, dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin – Radzyń Podlaski 2012; *Partia, państwo, społeczeństwo*, red. K. Rokicki, Warszawa 2016; A. Prażmowska, *Władysław Gomułka*, Warszawa 2016; R. Reczek, *Życie społeczno-polityczne w Wielkopolsce w latach 1956–1970*, Poznań 2008; P. Sasanka, *Czerwiec 1976. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2006; R. Spałek, *Na licencji Moskwy. Wokół Gomułki, Bermiana i innych*, Warszawa 2020; A. Sowa, *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011; M. Sroka, *Komitet Wojewódzki PZPR w Opolu w latach 1950–1990. Struktury, ludzie, mechanizmy władzy*, Wrocław–Warszawa 2019; D. Stola, *Złote lata PZPR. Finanse partii w czasach Gierka*, Warszawa 2008; M. Szumiło, *Gierek. Droga do władzy*, Warszawa 2023; R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007; *idem, Polska w niewoli 1945–1989. Historia sowieckiej kolonii*, Kraków 2015; *Więcej niż partia. PZPR a polityka, gospodarka i społeczeństwo 1948–1990*, red. A. Dziuba, B. Tracz, Katowice–Warszawa 2017; *Władza w PRL. Ludzie i mechanizmy*, red. K. Rokicki, R. Spałek, Warszawa, 2011.

² A. Chwalba, *Kraków w latach 1945–1989*, Kraków 2004 („Dzieje Krakowa”, t. 6); S. Drabik, *Elita polityczna krakowskiej PZPR w latach 1956–1975*, Kraków 2013; *idem, Krakowska organizacja PZPR (1948–1990). Struktury, członkowie, działalność*, Kraków 2021; W. Frazik, F. Musiał, M. Szpytma, M. Wenklar, *Ludzie bezpieki województwa krakowskiego. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwie krakowskim. Informator personalny*, Kraków 2009; H. Głębocki, *Policja tajna przy robocie. Z dziejów państwa policyjnego w PRL*, Kraków 2005;

Rok 1956 był jednym z najważniejszych przełomów politycznych w powojennych dziejach Polski. Zaszły wtedy ważne zmiany w organizacji policji politycznej³. W ramach Milicji Obywatelskiej 28 listopada 1956 r. powołano do istnienia SB. Po Październiku '56 PZPR podporządkowała sobie ściśle policję polityczną. W województwie krakowskim struktury SB zaczęły funkcjonować w styczniu 1957 r. Na czele policji politycznej w tym województwie stał I zastępca komendanta wojewódzkiego MO do spraw SB. W latach 1956–1975 komendantami wojewódzkimi MO w Krakowie były następujące osoby: ppłk Tadeusz Kozłowski (1 września 1953 – 31 stycznia 1957 r.), płk Stanisław Żmudziński (1 lutego 1957 – 1 października 1965 r.), płk Mieczysław Nowak (1 października 1965 – 15 września 1972 r.) i płk Zbigniew Jabłoński (15 września 1972 – 31 maja 1975 r.)⁴. Natomiast pierwszymi zastępcami komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie ds. SB byli w tym czasie: mjr Józef Koperek (1 stycznia 1957 – 15 września 1958 r.), ppłk Bolesław Wejner (1 grudnia 1958 – 1 czerwca 1960 r.), płk Artur Mickiewicz (1 czerwca 1960 – 31 sierpnia 1968 r.), płk Stanisław Wałach (15 marca 1969 – 3 września 1974 r.)⁵ i ppłk Stefan Gołębiowski (3 września 1974 – 31 maja 1975 r.)⁶.

W początkowym okresie po przełomie październikowym sytuacja społeczno-polityczna w województwie krakowskim (podobnie jak w innych rejonach kraju) była bardzo dynamiczna⁷. Struktury policji politycznej musiały się dostosować do działania w innym warunkach, niż to było w okresie stalinowskim. Ostatnim szefem Wojewódzkiego Urzędu do spraw Bezpie-

J. Kwiek, *Grudzień 1970 w Krakowie w świetle dokumentów. Przebieg wydarzeń i konsekwencje*, Kraków 2012; *idem*, *Marzec 1968 w Krakowie*, Kraków 2008; *idem*, *Rok 1956 w Krakowie i województwie krakowskim (wybrane problemy)*, Kraków 1999; R. Szczypta-Szczęch, *Komendanci wojewódzcy MO/szefowie WUSW i ich zastępcy ds. Służby Bezpieczeństwa w Krakowie w latach 1957–1990* [w:] *Strażnicy sowieckiego imperium. Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa w Małopolsce 1945–1990*, red. F. Musiał, M. Wenklar, Kraków 2009, s. 144–220; J. Wielgosz, *W 40-lecie powstania Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1948–1988. Kraków – Nowy Sącz – Tarnów*, Kraków 1988; Z. Zblewski, *Krakowska organizacja PZPR wobec „Solidarności” (sierpień 1980 – grudzień 1981)* [w:] *Między Sierpniem i Grudniem. Solidarność w Krakowie i Małopolsce w latach 1980–1981*, red. T. Gąsowski, B. Klich-Kluczevska, J. Mierzwa, Kraków 2006, s. 95–117.

³ R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu...*, s. 146.

⁴ W. Frazik, F. Musiał, M. Szyptma, M. Wenklar, *Ludzie bezpieki województwa krakowskiego...*, s. 111.

⁵ *Ibidem*, s. 111; R. Szczypta-Szczęch, *Komendanci wojewódzcy MO...*, s. 180–190.

⁶ *Ibidem*, s. 111; R. Szczypta-Szczęch, *Komendanci wojewódzcy MO...*, s. 180–190.

⁷ Zob. J. Kwiek, *Rok 1956 w Krakowie i województwie krakowskim...*; M. Wenklar, *Od rewolucji do kontrrewolucji. Wokół krakowskiego Października 1956*, cz. 1, „Arcana” 2016, nr 5 (131), s. 99–117; *idem*, *Od rewolucji do kontrrewolucji. Wokół krakowskiego Października 1956*, cz. 2, „Arcana” 2016, nr 6 (132), s. 125–141.

czeństwa Publicznego w Krakowie był Stanisław Filipiak (do końca 1956 r. był członkiem Egzekutywy KW)⁸. W dniach 25–27 października 1956 r. odbyło się plenum KW PZPR⁹. Ze stanowiskiem pożegnał się wtedy dotychczasowy szef krakowskiej PZPR Stanisław Brodziński oraz odpowiedzialny za nadzór nad aparatem bezpieczeństwa sekretarz organizacyjny KW Edward Gabara. Pierwszym sekretarzem KW PZPR w Krakowie został podczas tego plenum Bolesław Drobner, a sekretarzem odpowiedzialnym za sprawy organizacyjne – Stefan Krzakiewicz. Drobner był politykiem nietuzinkowym. Przez większość życia pozostawał związany z lewicowym skrzydłem PPS. W jego biografii politycznej były także takie epizody, jak pobyt w Związku Sowieckim, członkostwo w PKWN czy prezydentura Wrocławia¹⁰. Nierzadko wyrażał swoje poglądy publicznie, co nie zawsze było dobrze widziane przez władze, zwłaszcza gdy dotyczyło takich spraw, jak sprzeciw wobec wchłonięcia PPS-u przez PPR, stosunek do Związku Sowieckiego itp. Po powstaniu PZPR został odsunięty na margines polityczny, co więcej, był inwigilowany przez WUBP w Krakowie¹¹. Nic dziwnego, że kiedy wrócił do czynnej polityki, miał dość krytyczny stosunek do tzw. bezpieki.

Był to szczególnie moment w historii krakowskiej organizacji partyjnej¹². Funkcjonariusze WU ds. BP oraz powstałej na jego miejsce SB w swych raportach do szefostwa MSW pisali wręcz o tym, że działalność nowego szefa krakowskiej PZPR jest szkodliwa i może być w dłuższej perspektywie niebezpieczna dla partii, ponieważ osłabia jej pozycję w społeczeństwie. Podczas z jednego z wieców (w Krakowie), odbywających się w związku z wyborami do Sejmu PRL II kadencji, Drobner bardzo wyraźnie podkreślił, że działania policji politycznej przed 1956 r. odbywały się z naruszeniem prawa, a ludzie byli poddawani brutalnym represjom. W raporcie przesłanym do wiceministra spraw wewnętrznych Antoniego Alstera wspomniany już Koperek zaznaczył, że Drobner powiedział m.in.:

⁸ S. Drabik, *Elita polityczna...*, s. 30.

⁹ *Ibidem*, s. 31.

¹⁰ Zob. B. Drobner, *Bezustanna walka*, t. 1–3, Kraków 1962–1967; M. Śliwa, *Bolesław Drobner. Szkic o działalności politycznej*, Kraków 1985.

¹¹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej AIPN), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (dalej MSW), 0192/652, t. 1, Drobner Bolesław, Postanowienie o zakończeniu (zaniechaniu) i przekazaniu do archiwum spraw ewidencyjno-operacyjnych sprawy operacyjno-ewidencyjnej dotyczącej Bolesława Drobnera nr 539, Warszawa, 8 VI 1956 r., k. 162; S. Drabik, *Krakowska organizacja PZPR...*, s. 81.

¹² Zob. S. Drabik, *Wojewódzka organizacja PZPR w Krakowie w Październiku 1956 i w okresie wyborów w styczniu 1957 roku*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2011, nr 1 (17), s. 247–261.

„proces Różańskiego przeminął bez echa – a przecież Różański to ostatni łotr, który nie przeszedł obok aresztowanego, zatrzymanego, by go nie uderzył czy kopnął w międzykrocze, a kobiety bił po twarzy[!]” [...] Dalej Drobner, mówiąc o Bezpieczeństwie, powiedział, „że do niedawna działalność ich była zakryta stalową płytą, za którą działy się niesłychane rzeczy. Dobrym ludziom łamano kości, kopano w międzykrocze i wiele innych rzeczy, których nie da się opisać”[!]. W tym momencie, kiedy tak artykułował Drobner, na sali wśród zgromadzonych zaczęły padać okrzyki: „hańba im, wstyd”, a Drobner odpowiadał: „hańba to za mało, towarzysze” [...] W czasie przemówienia Drobnera, jak i po jego wystąpieniu sytuacja na sali – tak się wyczuwało – była taka, że gdyby ktoś w tym momencie wystąpił z UB i chciał wyjaśnić oszczercze zarzuty wysunięte przez Drobnera, to zebrani byliby go rozszarpali. Nadmienić należy, że wśród zgromadzonych na wiecu przeważającą część to drobnomieszczaństwo krakowskie, inteligencja i bardzo mało robotników¹³.

Można założyć, że w tej sytuacji trudno mówić o współpracy ówczesnego szefostwa SB z I sekretarzem KW PZPR Drobnerem. Ten ostatni domagał się rozliczenia funkcjonariuszy „bezpieczeństwa” i deklarował gotowość do uczestniczenia w ich procesach sądowych.

W innym wystąpieniu w czasie kampanii wyborczej, tym razem w Wadowicach, Drobner, jak skrupulatnie odnotowali funkcjonariusze SB, „omawiał nienormalne stosunki, jakie istniały między Polską a Związkiem Radzieckim, wykazując przy tym, że Polska nie mogła być w minionym okresie suwerennym i niepodległym państwem, podając przy tym fakt, że Związek Radziecki na terenie Polski posiadał wiele oficjalnych i nieoficjalnych baz wojskowych, a w dniach VIII plenum groził »pucz wojskowy«[!]”¹⁴. Poza refleksją dotyczącą suwerenności Polski w okresie stalinowskim Drobner ponownie podzielił się uwagami o nadużyciach organów „bezpieczeństwa”. Zauważył,

„że niektórzy wysocy urzędnicy tych organów dopuścili się zbrodni i bestialsko znęcali się nad zatrzymanymi, przytaczając przykład osoby Różańskiego, którego sądzono przy drzwiach zamkniętych i ogłoszono tylko wyrok, który w zasadzie był bardzo

¹³ AIPN, MSW, 00231/86/134, Meldunek mjr. Józefa Koperka do wiceministra spraw wewnętrznych Antoniego Alstera, Kraków, 7 I 1957 r., k. 22–23.

¹⁴ *Ibidem*, Notatka informacyjna nr 3 p.o. zastępcy komendanta wojewódzkiego MO do spraw bezpieczeństwa publicznego w Krakowie mjr. Józefa Koperka do gabinetu wiceministra spraw wewnętrznych Antoniego Alstera, Kraków, 7 I 1957 r., k. 25.

niski [...] Dziś, kiedy zostanie proces ponowiony przeciwko Różańskiemu, powinniśmy wszyscy żądać ujawnienia wszystkich zbrodni dokonanych przez pracowników Urzędu Bezpieczeństwa i pociągnąć ich do odpowiedzialności[!]” [...]. Po tym wystąpieniu wytworzyła się na sali bardzo wroga atmosfera wokół pracowników bezpieczeństwa publicznego¹⁵.

Było oczywiste, że na dłuższą metę zarówno dla centralnych władz partii, jak i dla szefostwa policji politycznej taka osoba, jak Drobner była bardzo niewygodna.

Nigdy wcześniej i nigdy później I sekretarz KW PZPR w Krakowie nie krytykował w tak radykalny sposób działania UB/SB. Policja polityczna informowała Warszawę, że Drobner podczas wspomnianego wystąpienia w Wadowicach piętnował także postępowanie władz ZSRS wobec Polski w zakresie relacji ekonomicznych: „zamiast Niemcy winny być obciążone odszkodowaniami wojennymi, to obciążona została z tego tytułu Polska, która dla Związku Radzieckiego musiała oddawać ogromne ilości węgla bezpłatnie jako rekompensatę, za odszkodowania[!]”¹⁶. Mimo to środowisko dawnych działaczy PPS-WRN było negatywnie usposobione do Drobnera. Twierdzono, że „starsi robotnicy, a zwłaszcza b[yli] PPS-owcy, nie będą głosowali za Drobnerem, gdyż w okresie przedwojennym był on rozbijaczem partii PPS”¹⁷.

Chociaż kierujący wówczas SB w województwie krakowskim Koperk wysyłał do MSW raporty, w których Drobner był stawiany w niekorzystnym świetle, sam uczestniczył w posiedzeniach Egzekutywy KW z udziałem I sekretarza. Na posiedzeniu 12 stycznia 1957 r. Koperk podkreślił, że duże zagrożenie dla PZPR istnieje ze strony byłych działaczy PSL i „prawicy ZSL”, którzy chcieliby stworzyć własną niezależną partię chłopską¹⁸. Drobner pytał wprost Koperka, czy jest możliwy kontratak ze strony partii przeciw tendencjom tego rodzaju. To pokazuje, że obaj – zarówno I sekretarz KW PZPR,

¹⁵ *Ibidem*, k. 25–26.

¹⁶ *Ibidem*, Notatka informacyjna nr 5 p.o. zastępcy komendanta wojewódzkiego MO do spraw bezpieczeństwa publicznego w Krakowie mjr. Józefa Koperka do wiceministra spraw wewnętrznych Antoniego Alstera, Kraków, 9 I 1957 r., k. 38.

¹⁷ *Ibidem*, Notatka informacyjna nr 7 p.o. zastępcy komendanta wojewódzkiego MO do spraw bezpieczeństwa publicznego w Krakowie mjr. Józefa Koperka do wiceministra spraw wewnętrznych Antoniego Alstera, Kraków, 12 I 1957 r., k. 80.

¹⁸ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej AN Kr), Komitet Wojewódzki PZPR (dalej KW PZPR), Egzekutywa KW, 51/IV/40, Protokół posiedzenia Egzekutywy KW PZPR z 12 I 1957 r., k. 10–26.

jak i szef policji politycznej – mogli prowadzić grę, której stawką było to, kto wzmocni swoją pozycję w lokalnej elicie władzy.

Nie można wykluczyć, że cytowany powyżej meldunek i inne utrzymane w podobnym tonie mogły w pewnym stopniu przyczynić się do tego, że po wyborach 20 stycznia 1957 r. centralne władze PZPR zdecydowały o usunięciu Drobnera ze stanowiska szefa krakowskiej partii¹⁹. Można to uznać za jego porażkę w walce o wpływy. Jego następcą został Lucjan Motyka (także wywodzący się z dawnej PPS), który pozostał na tym stanowisku do grudnia 1964 r. Jednak w przeciwieństwie do swego poprzednika nie podejmował otwartej krytyki policji politycznej i pragmatycznie uznał, że jest ona niezbędna do funkcjonowania systemu politycznego, na którego czele stoi partia komunistyczna. Pod koniec drugiej połowy lat pięćdziesiątych XX w. partii i policji politycznej udało się opanować kryzys we własnych szeregach. Nie było już wewnątrz obozu władzy tak jawnej rywalizacji, jak w pierwszym okresie po Październiku '56, choć oczywiście nadal trwała zakulisowa walka o wpływy w elicie władzy. Natomiast dla KW PZPR niemałym problemem stało się „zagospodarowanie” osób zwolnionych z aparatu partyjnego oraz policji politycznej w drugiej połowie lat pięćdziesiątych.

„Mała stabilizacja” w praktyce

Od końca lat pięćdziesiątych, po odejściu od tendencji liberalnych, czego symbolem było zamknięcie tygodnika „Po Prostu” (w październiku 1957 r.), władze partyjne zdecydowanie odrzuciły hasła związane z Październikiem '56, takie jak: demokratyzacja, ograniczenie cenzury itp. Policja polityczna stanowiła jeden z najważniejszych filarów obozu władzy i to się nie zmieniło. Dlatego partia przywiązywała szczególną wagę do sytuacji w MO i SB.

Na początku kwietnia 1957 r. Biuro Polityczne KC PZPR omawiało sprawozdanie z pracy organów bezpieczeństwa, MO i Ministerstwa Sprawiedliwości. Policji politycznej wytknięto, że zbyt wolno stara się wyjść z bezwładu organizacyjnego, który dotknął ją w czasie odwilży politycznej. Zauważono, że „w okresie po VIII Plenum Ministerstwo Sprawiedliwości, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i organa Prokuratury, na skutek wypaczeń w pracy w poprzednim okresie, nie potrafiły przewyciężyć paraliżu podległych im jednostek, co spowodowało brak ofensywności w tępieniu wrogów, [...] sła-

¹⁹ S. Drabik, *Elita polityczna...*, s. 41.

bość polityczną kadr, osłabienie pracy politycznej”²⁰. W konkluzji stwierdzono m.in.: „Omawiając pracę organów MSW, Biuro Polityczne zwróciło uwagę, że mimo wyraźnych sygnałów, mówiących o aktywizacji wroga, nie ma materiałów, na podstawie których można by przeprowadzić procesy polityczne”²¹.

Centralne władze PZPR uznały za konieczne doprowadzenie do „poważnego wzmocnienia kadry kierowniczej MO na wszystkich jej szczeblach”²². Za główne problemy występujące w aparacie bezpieczeństwa w całym kraju uznano „nasilenie nastrojów nacjonalistycznych i religianckich”, korupcję, alkoholizm oraz „nadużywanie broni i pałek[!]”²³. Zauważono, że „na podstawie kadr organów wymiaru sprawiedliwości i bezpieczeństwa poważnie ciąży zbyt długo trwające i do dziś jeszcze nie w pełni przewyciężone oderwanie się od nich instancji partyjnych oraz bierność polityczna podstawowych organizacji partyjnych”²⁴. W związku z tym uważano za niezbędne „wzmocnienie pomocy i kierownictwa politycznego” ze strony komitetów wojewódzkich, „określenie roli i zadań organizacji partyjnych” w MO i SB, „pomoc dla instancji i organizacji partyjnych w rozwinięciu szerokiej pracy ideologicznej z kadrą tych organów, jako podstawowym warunkiem zabezpieczenia należytej ofensywności politycznej i skuteczności działania tych podstawowych organów władzy ludowej”²⁵. Zacytowane zdania wyrażały za pomocą nowomowy zaniepokojenie najwyższych władz partyjnych osłabieniem działań MO i SB. PZPR potrzebowała policji politycznej w nie mniejszym stopniu niż przed odwilżą polityczną.

Centrala PZPR wymagała od policji politycznej pełnej dyspozycyjności w zwalczaniu „wrogów socjalizmu”. Zdawała sobie sprawę, że bez sprawnie funkcjonującej „bezpieki” nie jest możliwe utrzymanie monopolu władzy w kraju. Jeśli chodzi o relacje komitetów wojewódzkich i powiatowych PZPR z policją polityczną władze centralne nakazały, by te instancje partyjne „zwiększyły uwagę i pomoc” dla POP w MO i SB,

²⁰ Protokół nr 161 posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR w dniu 1 kwietnia 1957 r. [w:] *Centrum władzy. Protokoły posiedzeń...*, s. 256–257.

²¹ *Ibidem*, s. 257.

²² Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Komitet Centralny PZPR (dalej KC PZPR), Biuro Polityczne i Sekretariat KC PZPR, V/51, Notatka w sprawie sytuacji w organach wymiaru sprawiedliwości, bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz ich zdolności do zabezpieczenia skutecznej walki z wrogiem i elementami przestępczymi, Warszawa, marzec 1957 r., k. 22.

²³ *Ibidem*, k. 18.

²⁴ *Ibidem*, k. 22.

²⁵ *Ibidem*.

mając na celu umocnienie i ubojowienie polityczne kadr partyjnych, zwiększenie ich ideowo-politycznego oddziaływania na swych członków i bezpartyjnych, rozprawienie się ideowo-polityczne z poglądami obcymi i wrogimi. Należy w szczególności w oparciu o najlepszy aktyw polityczno-ideowy terenu pomóc organizacjom partyjnym w przeprowadzeniu dyskusji ideologicznych wokół podstawowych problemów linii partii nakreślonej przez VIII Plenum [...]”²⁶.

Za główny czynnik wpływający na bieżącą działalność policji politycznej uważano organizacje partyjne. Miały one czuwać przede wszystkim nad „czystością ideologiczną” w MO i SB. Komitety partyjne miały informować funkcjonariuszy tych instytucji o sytuacji politycznej. Poza tym Biuro Polityczne i Sekretariat KC PZPR nakazały, by „dla zwiększenia wzajemnego powiązania i współdziałania instancji partyjnych MO, prokuratury, sądów i adwokatury, zalecić komitetom wojewódzkim powołanie Komisji KW dla spraw Wymiaru Sprawiedliwości, Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego z jednym z sekretarzy KW na czele”²⁷.

Władze centralne partii domagały się, aby instancje wojewódzkie zwiększyły kontrolę organizacji podstawowych i oddziałowych PZPR w SB i MO. Przed przełomem październikowym organizacje partyjne w aparacie bezpieczeństwa (WUBP i PUBP), choć formalnie podlegały komitetom wojewódzkim i powiatowym, w praktyce rzadko były kontrolowane. Podczas zebrań partyjnych omawiano przede wszystkim wykroczenia funkcjonariuszy, łamanie dyscypliny i regulaminu oraz problem alkoholizmu wśród osób zatrudnionych w policji politycznej²⁸. Podobnie było w WUBP i PUBP w województwie krakowskim²⁹. KW PZPR w Krakowie przed 1953 r. miał bardzo ograniczony wpływ na funkcjonowanie struktur partyjnych w policji politycznej. Potem to zaczęło się stopniowo zmieniać³⁰.

Działanie struktur partyjnych w MO i SB po 1956 r. jest na pewno ważnym tematem badawczym. W czerwcu 1957 r. Sekretariat KC PZPR zdecydował,

²⁶ *Ibidem*, Notatka w sprawie sytuacji w organach wymiaru sprawiedliwości, bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz ich zdolności do zabezpieczenia skutecznej walki z wrogiem i elementami przestępczymi, Wnioski, Warszawa, marzec 1957 r., k. 26.

²⁷ *Ibidem*, k. 26–27.

²⁸ R. Drabik, *Podstawowa Organizacja PZPR w Powiatowym Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie [w:] Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin – Radzyń Podlaski 2012, s. 116–117.

²⁹ R. Szczypta-Szczęch, „PPR/PZPR przy WUBP/WUdSBP w Krakowie. Zarys problematyki”, tekst nieopublikowany, dostęp za zgodą autorki.

³⁰ *Ibidem*.

że podstawowe organizacje partyjne „pionu bezpieczeństwa” przechodzą do komend wojewódzkich i powiatowych MO³¹. Akta partyjne funkcjonariuszy UB zostały wówczas przekazane do komitetów miejskich, dzielnicowych i powiatowych PZPR³². Instancje partyjne zyskały narzędzia pozwalające im lepiej kontrolować to, co działo się w POP i KZ w MO i SB. Choć nadal dużo miejsca na zebraniach partyjnych w milicji i policji politycznej poświęcano sprawom dyscypliny, to wzrósł udział tematów o charakterze ideologicznym. Podobnie było w województwie krakowskim. Za nadzór nad aparatem bezpieczeństwa był odpowiedzialny jeden z sekretarzy KC. Na wiosnę 1957 r. ustalono, że zostanie nim Jerzy Albrecht³³. Po nim byli to m.in. Ryszard Strzelecki (w latach 1960–1968) i Mieczysław Moczar (w okresie 1968–1971).

Warto podkreślić, że w całym analizowanym przez nas okresie komendant wojewódzki MO wchodził w skład egzekutywy KW PZPR w Krakowie³⁴. System nomenklatury przewidywał, że decyzja o zatwierdzeniu danych osób na stanowiskach zarówno komendanta wojewódzkiego MO, jak i jego zastępcy do spraw SB należała do egzekutywy KW „w porozumieniu z KC”, co oznaczało, że decydujący głos należał do centralnych władz partii³⁵. W praktyce egzekutywa KW opiniowała i akceptowała lub odrzucała kandydatury przedstawione przez resort spraw wewnętrznych. W wytycznych przesłanych przez władze centralne określono dokładnie, jak ma przebiegać proces obsady wspomnianych wyżej stanowisk: „Wymaga zgody Sekretariatu KC (Sekretarz resortowy) obsadzenie stanowisk [...] komendantów [wojewódzkich] w MO oraz ich zastępców ds. bezpieczeństwa”³⁶. Natomiast samodzielnie, na wniosek komendanta wojewódzkiego MO, egzekutywa KW obsadzała stanowiska komendantów powiatowych MO i ich zastępców do spraw bezpieczeństwa³⁷. Nawet reguły nomenklaturowe potwierdzały, jak dużą wagę PZPR przywiązuje do obsady stanowisk w milicji i SB. Najważniejsi funkcjonariusze tych organów nie mogli

³¹ AAN, KC PZPR, Biuro Polityczne i Sekretariat KC PZPR, V/50, Protokół posiedzenia Sekretariatu KC PZPR z 6 VI 1957 r., k. 158–160.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, Protokół posiedzenia Sekretariatu KC PZPR z 12 II 1957 r., k. 134.

³⁴ S. Drabik, *Elita polityczna...*, s. 80.

³⁵ *Ibidem*, s. 152.

³⁶ AAN, KC PZPR, Biuro Polityczne i Sekretariat KC PZPR, V/51, Notatka w sprawie sytuacji w organach wymiaru sprawiedliwości, bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz ich zdolności do zabezpieczenia skutecznej walki z wrogiem i elementami przestępczymi, Wnioski, Warszawa, marzec 1957 r., k. 26.

³⁷ S. Drabik, *Elita polityczna...*, s. 80. Wprawdzie zgodnie z uchwałą z 11 maja 1965 r. Egzekutywa KW była zobowiązana do konsultacji z KP, KM i KD w sprawie powoływania komendantów powiatowych MO i ich zastępców do spraw bezpieczeństwa, ale był to jedynie wymóg formalny.

być powołani bez aprobaty „góry”. Policja polityczna regularnie dostarczała I sekretarzowi KW PZPR w Krakowie dane na temat sytuacji społeczno-politycznej w województwie. Komendant wojewódzki MO przekazywał informacje od SB bezpośrednio do instancji wojewódzkiej PZPR w Krakowie. Był on także zobowiązany do przedkładania I sekretarzowi KW szczegółowych sprawozdań i raportów. Trafiły one na jego biurko zazwyczaj co tydzień.

W sprawozdaniu poruszano następujące zagadnienia: wydarzenia specjalne (np. anonimy do dygnitarzy partyjnych, kolportaż czy naklejanie ulotek, pożary w zakładach i przedsiębiorstwach itp.), większe przestępstwa gospodarcze, rozboje, włamania, czyny chuligańskie, kradzieże, wypadki drogowe, pożary, rozprawy i wyroki sądowe oraz inne³⁸. Jeśli chodzi o dwie ostatnie kategorie, szczególną uwagę zwracano na przestępstwa popełniane przez członków partii, np. w styczniu 1965 r. informowano władze partyjne w Krakowie, że zatrzymano kierownika Wydziału Wojskowego Prezydium PRN w Chrzanowie, którego podejrzewano o „przyjmowanie łapówek przy załatwianiu spraw odraczania od służby wojskowej”³⁹. Skrupulatnie odnotowywano „wrogie” ulotki. Zdarzało się to nie tylko w okresach napięcia społeczno-politycznego, ale także wtedy, kiedy nie było strajków czy masowych wystąpień. W jednym z raportów przysłanych przez MO i SB do I sekretarza KW PZPR w Krakowie w styczniu 1965 r. pisano, że oficer rezerwy KBW w okolicy Rynku Dębnickiego w Krakowie „zauważył na dwóch słupach oświetlenia elektrycznego dwie ulotki o treści antyradzieckiej i antypaństwowej. Ulotki wykonane były pismem odręcznym prawdopodobnie długopisem na kartkach papieru liniowego, wyrwanych z zeszytu. Zwiększona penetracja ulic przez patrol MO w rejonie, gdzie stwierdzono kolportaż ulotek, nie ujawniła dalszych egzemplarzy”⁴⁰. W tym samym raporcie opisano przerwanie pracy na kilka godzin przez 50 robotników kopalni piasku posadzkowego w Szczakowej (14 stycznia 1965 r.) w powiecie chrzanowskim z „powodu wydania przez dyrekcję kopalni zarządzenia likwidującego niewłaściwie zorganizowany punkt odbioru węgla deputatowego”⁴¹. Ostatecznie okazało się, że decyzję o zamknięciu wspomnianego punktu miały podjąć władze zwierzchnie kopalni urzędujące w Mysłowicach, a te z kolei

³⁸ AN Kr, KW PZPR, Kancelaria I sekretarza KW, 51/VI/82, Informacja o zaistniałych poważniejszych przestępstwach i wydarzeniach na terenie miasta i województwa krakowskiego od 11 I do 17 I 1965 r., Kraków, 18 I 1965 r., k. 240–244.

³⁹ *Ibidem*, k. 244.

⁴⁰ *Ibidem*, k. 240.

⁴¹ *Ibidem*, k. 241,

stwierdziły, że polecenie zamknięcia tego punktu wydała Komenda Wojewódzka MO w Krakowie. W związku z tym pracownicy ze Szczakowej chcieli pojechać do komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie z prośbą o wycofanie decyzji o likwidacji. Nie doszło do tego, ponieważ okazało się, że żadnego nakazu ze strony MO co do zamknięcia punktu deputatowego nie było, tylko Rada Zakładowa podała to jako pretekst, aby uzasadnić taką właśnie decyzję.

Jednak nie tylko dane na temat podejmowania strajków i „antysocjalistycznych ulotek” wzbudzały zainteresowanie SB i pojawiały się w sprawozdaniach przesyłanych do KW PZPR. W styczniu 1965 r. poinformowano władze partyjne w Krakowie o seansie spirytystycznym (*sic!*), który miał się odbyć w miejscowości Rybna w przysiółku Wrzosa (powiat krakowski). Przybyli na miejsce funkcjonariusze MO stwierdzili, że dwóch mieszkańców wsi razem z członkami swoich rodzin zorganizowało „wywoływanie tzw. »ducha« zmarłego sąsiada [...] W mieszkaniu i wokół budynku zgromadziło się około 200 osób miejscowej ludności i okolicznych wiosek”⁴². W trakcie seansu jego organizatorzy mieli pytać „ducha” zmarłego „z ilu liter składa się moje nazwisko lub ilu ludzi wysłałeś na gestapo względnie ilu zginęło z twoich rąk”⁴³. Ostatecznie okazało się, że rodzina zmarłego była skonfliktowana z organizatorami seansu. Uczestnicy seansu rozeszli się na wezwanie milicjantów.

SB i MO w sprawozdaniach do KW PZPR wnikliwie analizowało także anonimy, zwłaszcza te wysyłane do najważniejszych dygnitarzy partyjnych w województwie⁴⁴.

Z rozdzielnika wynika, że raporty policji politycznej oprócz I sekretarza KW PZPR w Krakowie otrzymywali także pozostali sekretarze KW, przewodniczący Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej, przewodniczący prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie i przewodniczący prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Krakowie⁴⁵. W sprawozdaniach podawano dokładną statystykę wszczętych dochodzeń, wniosków skierowanych do kolegów do spraw wykroczeń, osób zatrzymanych i aresztowanych na wniosek prokuratora. Władze partyjne były zatem bardzo dobrze poinformowane o najważniejszych zdarzeniach, które miały miejsce w województwie krakowskim.

⁴² *Ibidem*, k. 240.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, Informacja o zaistniałych poważniejszych przestępstwach i wydarzeniach na terenie województwa krakowskiego od 15 do 21 III 1965 r., Kraków, 22 III 1965 r., k. 285.

⁴⁵ *Ibidem*, Informacja o zaistniałych poważniejszych przestępstwach i wydarzeniach na terenie miasta i województwa krakowskiego od 11 I – 17 I 1965 r., Kraków, 18 I 1965 r., k. 244.

Jeśli chodzi o protesty i strajki, odnotowywane w raportach, to np., kiedy 21 czerwca 1958 r. załoga Wydziału Transportu Kolejowego (Oddziału Trakcji) Huty im. Lenina przerwała pracę o 18.00 i wróciła do zajęć dopiero o 1.30 następnego dnia (22 czerwca), SB poinformowała o tym fakcie w meldunku specjalnym zarówno I sekretarza KW, jak i MSW⁴⁶. Początkowo Komitet Fabryczny oraz Dyrekcja i Rada Zakładowa zgodziły się na żądanie załogi, by zwołać specjalne zebranie na 24 czerwca, potem jednak odwołano tę decyzję w obawie przed „zaostreniem sytuacji”⁴⁷. Ostatecznie robotnicy, którzy przyszli na zebranie, rozeszli się po zapewnieniu, że wszelkie postulaty będą rozpatrzone przez dyrekcję. Policja polityczna wraz z prokuraturą wzywała osoby zatrudnione w Hucie im. Lenina na „rozmowy profilaktyczne”, co „wpłynęło dodatnio na rozładowanie sytuacji”⁴⁸. O wszystkim informowano na bieżąco struktury partyjne. Za szczególne zagrożenie uważano udział członków partii w przerwach w pracy lub próbach strajków.

Czasem na specjalne życzenie władz partyjnych policja polityczna przygotowywała też takie materiały, jak ocena treści publikowanych w prasie, zwłaszcza w prasie katolickiej. Na przykład w styczniu 1965 r. komendant wojewódzki MO, przesłał do I sekretarza KW recenzję „Tygodnika Powszechnego” nr 4 omawiającego zagadnienie ekumenizmu⁴⁹. W przeciwieństwie do rutynowych raportów, takie materiały specjalne trafiały na biurko tylko szefa krakowskiej PZPR. Trzeba tu od razu zaznaczyć, że wśród dostępnych dokumentów nie zachowały się wszystkie sprawozdania MO i SB dla KW PZPR.

W okresie rządów Motyki oraz jego następcy Czesława Domagały (1965–1971) relacje między KW PZPR a SB opierały się na przekonaniu, że obie te instytucje są sobie bezwzględnie potrzebne i ich dobra współpraca leży w ich interesie. W latach 1956–1975 na 584 posiedzenia egzekutywy KW PZPR w Krakowie kwestie dotyczące MO i SB poruszano tylko na 19, co stanowiło 3,2 proc.⁵⁰ W 1966 r. w całym kraju egzekutywy KW we wszystkich województwach odbyły 530 posiedzeń⁵¹. Podczas nich poruszono 586 tematów

⁴⁶ *Ibidem*, Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego MO do spraw bezpieczeństwa mjr. Józefa Koperka do wiceministra spraw wewnętrznych Antoniego Alstera, Kraków 30 VI 1958 r., k. 46.

⁴⁷ *Ibidem*, k. 48.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*, Pismo komendanta wojewódzkiego MO Stanisława Żmudzińskiego do I sekretarza KW PZPR w Krakowie Czesława Domagały, Kraków, 26 I 1965 r., k. 245.

⁵⁰ S. Drabik, *Elita polityczna...*, s. 87.

⁵¹ AAN, KC PZPR, Wydział Organizacyjny, 237/VII/5229, Notatka w sprawie posiedzeń egzekutywy KW odbytych w 1966 r. oraz omawianej tematyki, Warszawa, dnia 11 III 1967 r., Zestawienie liczby odbytych posiedzeń egzekutyw KW w roku 1966 oraz liczba rozpatrzonych zagadnień, k. 391.

o charakterze wewnątrzpartyjnym, tylko 29 tematów dotyczyło sądów, prokuratury, MO, bezpieczeństwa publicznego i przestępstw gospodarczych, co stanowiło 4,9 proc. Dla egzekutywy KW PZPR w Krakowie w 1966 r. odsetek ten wynosił 3,5 proc., czyli był nieco niższy niż średnia krajowa. Nie jest to jednak niczym zaskakującym, zważywszy, że władze partyjne wołały omawiać sprawy „bezpieczeństwa” w wąskim gronie. Poza I sekretarzem KW zajmował się nimi także każdorazowy sekretarz organizacyjny, odpowiedzialny za nadzór nad policją polityczną (w latach 1956–1970 w wojewódzkiej organizacji PZPR w Krakowie byli to: Stefan Krzakiewicz, Józef Banak, Mieczysław Hebda, Kazimierz Barwacz) oraz kierownik Wydziału Administracyjnego KW (wydział ten został zlikwidowany w 1956 r., ale reaktywowano go cztery lata później). Oprócz komendanta wojewódzkiego MO i jego zastępców do spraw bezpieczeństwa duże znaczenie miał komendant miejski MO w Krakowie (w pierwszej połowie lat sześćdziesiątych XX w. był nim ppłk Józef Oleksy).

Jeśli chodzi o udział funkcjonariuszy MSW we władzach krakowskiej partii, podobnie jak w kraju, w latach sześćdziesiątych nie był on proporcjonalnie duży. W 1960 r. we wszystkich konferencjach wojewódzkich PZPR w kraju na 2193 delegatów jedynie 38 było funkcjonariuszami MSW, natomiast na 31 298 delegatów na konferencje powiatowe, miejskie i dzielnicowe w resorcie spraw wewnętrznych było zatrudnionych 1546⁵². Było to odpowiednio 1,7 proc. i 5 proc. Na początku lat sześćdziesiątych na 7226 członków instancji powiatowych, miejskich i dzielnicowych PZPR w całym kraju pracownicy MSW stanowili 216 osób (3 proc.)⁵³. Jeśli chodzi o województwo krakowskie, to na 350 delegatów na X Konferencję Wojewódzką PZPR w lutym 1967 r. było tylko pięciu funkcjonariuszy MSW, czyli 1,4 proc.⁵⁴. Natomiast na 85 członków KW tylko dwóch było związanych z resortem spraw wewnętrznych, co stanowiło 2,3 proc.⁵⁵

Niewielki udział pracowników resortu spraw wewnętrznych (w tym SB) w gremiach statutowych nie oznaczał, że władze partyjne przywiązywały mniejszą wagę do sytuacji w policji politycznej, wciąż była ona jednym z fundamentów systemu komunistycznego. Pod koniec lat sześćdziesiątych

⁵² AAN, KC PZPR, Wydział Organizacyjny, 237/VII/3963, Referat Sprawozdawczy, Informacja z dnia 11 I 1960 r., Dane statystyczne o delegatach na konferencje, k. 17.

⁵³ *Ibidem*, k. 16.

⁵⁴ AAN, KC PZPR, Wydział Organizacyjny, 237/VIII/4838, Komitet Wojewódzki w Krakowie, X konferencja 17–18 II 1967 r., Ankieta sprawozdawcza delegatów na konferencję, [luty 1967 r.], k. 384.

⁵⁵ *Ibidem*, Spis członków Komitetu wybranych na konferencji KW PZPR w dniu 18 II 1967 r., k. 385.

na 7627 pracowników politycznych instancji wojewódzkich, powiatowych, miasteczkowych, dzielnicowych, zakładowych i miast niewydziałonych w kraju 221 osób (2,8 proc.) przed przyjściem do pracy w aparacie partyjnym było zatrudnionych w wymiarze sprawiedliwości, MSW lub wojsku⁵⁶. Także w tym wypadku relatywnie niski odsetek ludzi związanych z policją polityczną w strukturach PZPR nie oznaczał bynajmniej, że mieli oni słaby wpływ na to, co działo się w partii. Mieli oni niemały udział w zakulisowych rozgrywkach, przede wszystkim o charakterze personalnym. Według stanu na styczeń 1960 r., partia w województwie krakowskim liczyła 61 591 osób, wśród nich było 2839 pracowników MSW i więziennictwa (4,6 proc.)⁵⁷. W grudniu 1970 r. na 167 554 członków i kandydatów PZPR było 4705 pracowników MSW (2,8 proc.)⁵⁸. Oznaczało to, że w liczbach bezwzględnych zanotowano wzrost członków partii w tej grupie, ale ich udział procentowy w partii się zmniejszył. Bardzo wysoki pozostawał poziom upartyjniienia funkcjonariuszy MO w województwie krakowskim, w 1962 r. wynosił on 69 proc.⁵⁹ Jeśli chodzi o dane dotyczące całego kraju, to na początku lat sześćdziesiątych na 1 066 768 członków i kandydatów PZPR pracownicy MSW i więziennictwa stanowili 52 590 osób (5 proc.)⁶⁰. Był to odsetek nieco większy niż w wojewódzkiej organizacji PZPR w Krakowie.

Do najważniejszych zadań policji politycznej oprócz zwalczania przeciwników PZPR należało chronienie członków elity partyjnej, np. jesienią 1958 r. SB przejęła w Krakowie 45 listów uznanych za potencjalnie niebezpieczne. Były one kierowane do komitetów partyjnych oraz rad narodowych w całym kraju⁶¹. Ustalono, że ich autorem był Zbigniew Habuda, pracownik handlowy z Krakowa⁶². Stwierdzono, że treść skonfiskowanych dokumentów jest „wro-

⁵⁶ AAN, KC PZPR, Wydział Kadr, XIX/36, Zestawienie statystyczne pracowników politycznych KW, KP (MiD), KZ i KM miast niewydziałonych, stan w dniu 1 I 1972 r., marzec 1972 r., b.p.

⁵⁷ AN Kr, KW PZPR, Wydział Organizacyjny, 51/VII/302, Roczna ankieta sprawozdawcza o członkach i kandydatach partii według stanu w dniu 20 I 1960 r., b.p.

⁵⁸ AN Kr, KW PZPR, Wydział Organizacyjny, 51/VII/310, Roczna sprawozdanie o członkach i kandydatach partii, stan w dniu 31 XII 1970 r., b.p.

⁵⁹ VIII Konferencja Sprawozdawczo-Wyborcza. Sprawozdanie Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Kraków 1962, s. 28.

⁶⁰ AAN, KC PZPR, Wydział Organizacyjny, 237/VII/4029, Dane o liczebnym stanie partii w świetle rocznej ankiety statystycznej, Warszawa, marzec 1960 r., k. 24.

⁶¹ AN Kr, KW PZPR, Kancelaria I sekretarza, 51/VI/82, Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego MO do spraw Służby Bezpieczeństwa w Krakowie mjr. Zygmunta Gliškiego do wicedyrektora gabinetu Ministra Spraw Wewnętrznych płk. Mariana Janica, Kraków, 29 XI 1958 r., k. 81–82. Zygmunt Gliški był II zastępcą komendanta wojewódzkiego MO do spraw SB w Krakowie w latach 1957–1959.

⁶² *Ibidem*.

ga”, dlatego postanowiono zwrócić się do prokuratury o wszczęcie śledztwa w tej sprawie.

Szczególną aktywność policja polityczna przejawiała w okresie napięć społecznych i takich wydarzeń, jak wybory do sejmu czy rad narodowych. Po chwilowej odwilży zaostrzył się stosunek władz do Kościoła katolickiego. Już w lipcu 1958 r. zastępca komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie ds. SB Koperk w piśmie do I sekretarza KW, podając informacje o kursie duszpasterskim dla księży diecezjalnych i zakonnych zorganizowanym przez Wydział Duszpasterski krakowskiej kurii, zaznaczył, że wręczono prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu (wygłaszał on referat na wspomnianym kursie) memoriał ze skargą na działania arcybiskupa krakowskiego Eugeniusza Baziaka⁶³. Policja polityczna uznała, że takie informacje mogą przydać się władzom partyjnym do skłócania duchowieństwa i hierarchii kościelnej. SB przekazywała także I sekretarzowi KW PZPR szczegółowe informacje o treści kazań w całej archidiecezji, zwłaszcza jeśli dopatrzono się w nich odniesień do aktualnej sytuacji Kościoła i jego relacji z państwem⁶⁴. Starano się również podsycać konflikty o budynki sakralne między wiernymi Kościoła Rzymskokatolickiego i Kościoła Polskokatolickiego, o czym także informowano władze partyjne⁶⁵.

Mieszkańcy Nowej Huty nie zgadzali się na to, aby „wzorcowe miasto socjalizmu” było pozbawione miejsca kultu religijnego. Jednak PZPR i podporządkowana jej policja polityczna miała inne plany. Władze administracyjne, wykonujące polecenia partii, anulowały decyzję o zgodzie na budowę świątyni w tej robotniczej dzielnicy Krakowa. W dniu 27 kwietnia 1960 r. protestujący przeciwko cofnięciu decyzji o pozwoleniu na budowę kościoła stanęli w obronie krzyża postawionego na miejscu budowy⁶⁶. Doszło do pacyfikacji zebranego tłumu przez oddziały ZOMO i milicji. Po wydarzeniach związanych z obroną nowohuckiego krzyża (w kwietniu 1960 r.) władze partyjne postanowiły podjąć zakrojone na szeroką skalę działania represyjne wobec wiernych i duchowieństwa. Pod koniec lipca 1960 r. odbyła się w KW

⁶³ *Ibidem*, Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego MO do spraw SB w Krakowie mjr. Józefa Koperka do I sekretarza KW PZPR Lucjana Motyki, Kraków, 4 VII 1958 r., k. 62–63a.

⁶⁴ *Ibidem*, Meldunek dotyczący wygłoszonych kazań w dniu 14 IX 1958 r., Kraków, 15 IX 1958 r., k. 64.

⁶⁵ *Ibidem*, Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego MO do spraw Służby Bezpieczeństwa w Krakowie mjr. Zygmunta Glińskiego do wicedyrektora gabinetu Ministra Spraw Wewnętrznych płk. Mariana Janica, Kraków, 29 XI 1958 r., k. 82–83.

⁶⁶ Zob. szerzej, także na temat działań PZPR i SB wobec protestujących przeciwko usunięciu nowohuckiego krzyża: W. Paduchowski, *Karty pod krzyżem*, Kraków 2021.

PZPR w Krakowie narada miejskiego i wojewódzkiego aktywu partyjnego, odpowiadającego za sprawy wyznaniowe, której przewodniczył dyrektor Departamentu Administracyjno-Społecznego MSW Henryk Chmielewski. Podjęto wówczas decyzję o podjęciu wielu działań wymierzonych w Kościół, tj. o likwidacji Arcybractwa Miłosierdzia, bibliotek parafialnych oraz stosowaniu nacisku na władze kościelne, aby przenosiły księży do innych parafii⁶⁷. Do represji, które zastosowano wobec obrońców krzyża, należało przymusowe wysiedlenie z Nowej Huty. Listy wysiedlonych, przygotowane w Komendzie Wojewódzkiej MO, były przesyłane do zatwierdzenia I sekretarzowi KW PZPR⁶⁸. To pokazuje, że partia kontrolowała i nierzadko narzucała ważniejsze kierunki działań operacyjnych, podejmowanych przez policję polityczną.

Sprawy dotyczące zwalczania wpływów Kościoła były jednymi z najważniejszych tematów omawianych podczas narad i spotkań przedstawicieli aparatu partyjnego i SB. Władze partyjne dużo uwagi poświęcały zwalczaniu, także za pośrednictwem policji politycznej, inicjatyw związanych z obchodami Millennium Chrztu Polski.

KW PZPR wykazywał zainteresowanie inwigilacją środowisk opozycyjnych, przede wszystkim działaczy dawnego ruchu ludowego, a także młodzieży. Szczególną uwagę w raportach SB dla I sekretarza KW zwracano na aktywność byłych członków PSL, zwłaszcza w drugiej połowie lat pięćdziesiątych⁶⁹. Władze partyjne oraz policja polityczna obawiały się głównie tego, by – jak to określono – „prawica ruchu ludowego” nie przenikała do satelickiego ZSL. Policja polityczna informowała KW PZPR w Krakowie o wybranych i uznanych przez nią za ważne sygnałach niezadowolenia, zwłaszcza w środowisku wiejskim. Na przykład w listopadzie 1958 r. przekazała ona dygnitarzom partyjnym, że w powiecie nowosądeckim „daje się słyszeć wypowiedzi kojarzące pobyt polskiej delegacji partyjno-rządowej w Związku Radzieckim z budownictwem spółdzielczości produkcyjnej na wsi”⁷⁰.

⁶⁷ AN Kr, KW PZPR, Kancelaria I sekretarza KW, 51/VI/82, Informacje dotyczące sytuacji politycznej w terenie, 1957, 1964–1965, Notatka, Kraków, 28 VII 1960 r., k. 167.

⁶⁸ *Ibidem*, Pismo komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie Stanisława Żmudzińskiego do I sekretarza KW PZPR Lucjana Motyki, Kraków, 15 VI 1960 r., k. 96–97.

⁶⁹ *Ibidem*, Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie mjr. Józefa Koperka do I sekretarza KW PZPR Lucjana Motyki, Kraków, 25 VI 1958 r., k. 42–45.

⁷⁰ *Ibidem*, Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego MO do spraw Służby Bezpieczeństwa w Krakowie mjr. Zygmunta Glińskiego do wicedyrektora gabinetu MSW w Warszawie, Kraków, 29 XI 1958 r., k. 77.

Podjęmowano też działania mające ograniczyć oddziaływanie zarówno zwolenników systemu stalinowskiego, jak i tych, którzy opowiadali się za tym, by kontynuować reformy w duchu Października '56. Szczególną uwagę policja polityczna zwracała na postawy członków partii – było to ważne ze względów propagandowych i prestiżowych. Analizowano wszelkie wypowiedzi, które nie były zgodne z aktualną linią partii. Za „nieprawomyślne” uważano pytania dotyczące powstania węgierskiego z jesieni 1956 r., które cieszyły się poparciem i sympatią społeczeństwa polskiego. Jednak dwa lata po Październiku '56 wracanie do tamtych wydarzeń było szczególnie niewygodne. Pod koniec czerwca 1958 r. zastępca komendanta wojewódzkiego MO do spraw SB w Krakowie Koperk informował I sekretarza KW Motykę, że

duże zainteresowanie przejawiają [...] niektórzy członkowie partii w sprawie ogłoszonego wyroku śmierci na przywódców powstania węgierskiego. Wiadomość ta wpłynęła niezadawalająco na wspomnianych. Tow[arzysz] Obrzut sekretarz Kom[isji] Zakł[adowej] PZPR na węzle kolejowym podał, że po ogłoszeniu wyroku przez radio na drugi dzień przychodzili do niego członkowie partii, a nawet bezpartyjni z różnego rodzaju pytaniami, dlaczego proces odbył się tajnie, czy słusznie skazano ich na karę śmierci, dlaczego nie zobrazowano przebiegu procesu itp.⁷¹

Instancji wojewódzkiej zależało na tym, by kontrolować sytuację w organizacjach partyjnych, zwłaszcza w większych zakładach pracy. Mimo to Warszawa nie zawsze pozytywnie wypowiadała się o działaniach podejmowanych przez KW w Krakowie. Władze centralne PZPR w opinii o instancji wojewódzkiej w Krakowie z lipca 1958 r. podkreśliły, że „zbyt słabo walczy organizacja partyjna z elementami rewizjonistycznymi i dogmatycznymi. Należy aktywniej zwalczać i w porę paraliżować niesłuszne, błędne wystąpienia elementów rewizjonistycznych i sekciarskich”⁷².

Najtrudniejsze do analizy są stosunki personalne i związane z nimi zakulisowe gry i intrygi, w których uczestniczyli zarówno członkowie władz partyjnych, jak i wyżsi funkcjonariusze „bezpieki”. Władza wbrew propagandowym sloganom i frazesom nie była monolitem. Wprost przeciwnie, tworzyły się w niej różne grupy, zbudowane na wzajemnych powiązaniach i interesach.

⁷¹ *Ibidem*, Pismo zastępcy komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie mjr. Józefa Koperka do I sekretarza KW PZPR Lucjana Motyki, Kraków, 25 VI 1958 r., k. 45.

⁷² AAN, KC PZPR, Biuro Polityczne i Sekretariat KC PZPR, V/56, Protokół posiedzenia Sekretariatu KC PZPR z 29 VII 1958 r., k. 243.

Takie kliki nierzadko wykazywały dużą determinację w obronie „swoich” przed krytyką i sankcjami ze strony władz centralnych. Prześledzenie tego procesu jest trudnym zadaniem, ale warto podjąć taką próbę.

Po odejściu Motyki w grudniu 1964 r. nastąpiły zmiany personalne zarówno w KW PZPR, jak i w SB. Być może przyczyniły się do tego skargi napływające do KC. Świadczyły one o rozgrywkach i intrygach w elicie krakowskiej partii. Sytuacja ta wyraźnie pokazuje, że w PZPR za zasłoną oficjalnej propagandy toczyła się gra o wpływy. Można powiedzieć, że za fasadą ideologicznej zwartości i siły kryły się głębokie konflikty przede wszystkim o charakterze personalnym. Uczestniczyli w nich także pracownicy MO i SB. W marcu 1964 r. Komisja Administracyjna KC badała zarzuty dotyczące komendanta miejskiego MO w Krakowie Józefa Oleksego i stwierdziła, że „odpowiedzialny jest za tuszowanie poważnych wykroczeń podległych mu oficerów, posiada w Krakowie rozległe kontakty towarzyskie wpływające na jego pracę”⁷³. Zalecono jego przeniesienie z Krakowa do innego miasta, nie stało się to jednak z powodu sprzeciwu ówczesnego szefostwa KW PZPR. Okazało się, że „mimo oczywistych faktów wskazujących na słusność tego wniosku [przeniesienia z Krakowa do innego miasta – przyp. S.D.] nie został on zrealizowany z powodu interwencji kierownictwa KW PZPR”⁷⁴. Podobnie jak w przypadku Oleksego, szefostwo partii w Krakowie sprzeciwiało się próbom odwołania Bolesława Taedlinga, prokuratora wojewódzkiego w Krakowie⁷⁵. Zdarzało się przy tym, że mimo dużych zastrzeżeń ze strony MO i SB działacze krakowskiej PZPR bronili osób, wobec których pojawiły się podejrzenia. Tak było choćby w 1962 r., kiedy to krótko po wyborze na przewodniczącego Prezydium PRN w Krakowie Adama Jasińskiego (wywodzącego się z ZSL) Komenda Wojewódzka MO poinformowała I sekretarza KW w Krakowie Motykę o tym, że uzyskano materiały wskazujące na to, że mógł on być zamieszany w nadużycia o charakterze gospodarczym. Ten działacz ludowy pozostał jednak na stanowisku, ponieważ „Sekretariat KW uznał za niewskazane wyjaśnianie tych zarzutów w obawie przed kompromitacją w oczach ZSL-owców[!], którzy ubiegali się o to stanowisko [tj. przewodniczącego Prezydium PRN w Krakowie – przyp. S.D.] dla członka ZSL”⁷⁶. Opisana sytuacja pokazuje, że po

⁷³ AAN, KC PZPR, Wydział Organizacyjny, 237/VII/5229, Informacja i wnioski uzupełniające notatkę o sytuacji w aparacie partyjnym w Krakowie, [marzec 1966 r.], k. 230.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*, k. 231.

⁷⁶ *Ibidem*.

chaosie organizacyjnym w latach 1956–1957 zarówno w aparacie partyjnym, jak i w policji politycznej ponownie ważną rolę zaczęły odgrywać koterie skupione wokół poszczególnych działaczy. Wspomniane grupy szachowały się wzajemnie, nierzadko donosiły na siebie do KC, w którym duże znaczenie miało, mówiąc kolokwialnie, „kto z kim trzyma”. Były też one zdolne do hamowania zmian personalnych, których domagał się KC PZPR. Ta sieć wzajemnych powiązań towarzyskich nierzadko odgrywała większą rolę niż relacje i kontakty o charakterze formalnym. Była to charakterystyczna cecha okresu „małej stabilizacji”.

Dopiero zmiana na stanowisku I sekretarza KW PZPR w Krakowie albo kryzys społeczno-polityczny prowadziły do zauważalnych zmian w elicie władzy krakowskiej partii. Do połowy lat sześćdziesiątych dominowało w niej środowisko związane dawniej organizacyjnie z PPS, a personalnie z ówczesnym premierem PRL Cyrankiewiczem. Zmieniło się to wraz z objęciem przez Motykę stanowiska ministra kultury i sztuki w grudniu 1964 r.

Końcowy okres

Ostatnim szefem wojewódzkiej organizacji PZPR w Krakowie w okresie „małej stabilizacji” był, jak już wspomniano, Domagała, który do Krakowa przybył w styczniu 1965 r. Miał on opinię działacza partyjnego o nastawieniu anty-inteligenckim, co zwłaszcza w tak dużym ośrodku naukowo-kulturalnym, jak Kraków nie mogło przysparzać mu popularności. Poza tym łączono go z grupą „partyzantów”, skupioną wokół ówczesnego szefa MSW Mieczysława Moczara⁷⁷. Brak jednak dowodów na to, że objęcie stanowiska I sekretarza KW przez Domagałę wzmocniło w sensie ogólnym wpływy policji politycznej w elicie władzy. Bez wątplenia nastąpiło jednak umocnienie pozycji niektórych osób związanych z SB, takich jak np. Stanisław Wałach⁷⁸. Dotyczyło to tych wyższych funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, którzy mniej lub bardziej byli związani z grupą „partyzantów”. Ta sytuacja nie pozostała bez wpływu na to, że w krakowskiej PZPR nastąpiło zaostrzenie retoryki ideologicznej, zwłaszcza jeśli chodzi o potępienie „rewizjonizmu”.

W marcu 1966 r. z „polecenia tow. R[ysharda] Strzeleckiego”, który był związany z „partyzantami”, przyjechał do Krakowa specjalny zespół kiero-

⁷⁷ S. Drabik, *Krakowska organizacja PZPR...*, s. 85.

⁷⁸ Zob. R. Szczypta-Szczęch, *Komendanci wojewódzcy MO...*, s. 187–195.

wany przez przewodniczącego Centralnej Komisji Rewizyjnej PZPR Adama Dolińskiego⁷⁹. Miał on ocenić relacje panujące we władzach partyjnych na szczeblu wojewódzkim (w tym także stosunki panujące między KW PZPR i SB). Wśród osób, z którymi wysłannicy KC rozmawiali (poza wysoko postawionymi pracownikami aparatu partyjnego), byli: prokurator wojewódzki Stefan Rek, komendant wojewódzki MO (od 1965 r.) Nowak, Hieronim Mąka, zastępca komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie, I zastępca komendanta MO do spraw SB – Mickiewicz, i Wałach – II zastępca komendanta wojewódzkiego MO do spraw SB. Zespół ten bardzo krytycznie ocenił poprzednie kierownictwo KW, z Motyką na czele, kojarzonym z Józefem Cyrankiewiczem. Zarzucano mu tolerowanie nieprawidłowości, zwłaszcza w przedsiębiorstwach i zakładach, oraz niereagowanie na różne wykroczenia, przede wszystkim nadużywanie alkoholu.

Wspomniana komisja badała formalne i nieformalne związki łączące osoby, które zajmowały ważne stanowiska w aparacie partyjnym, administracji państwowej, MO itp. Wśród osób, którym zarzucano nieodpowiednie zachowanie, był I sekretarz KD Kraków-Podgórze Jan Marzec (w latach 1958–1961 I sekretarz KD Kraków-Stare Miasto). Już wcześniej egzekutywa KW w Krakowie zajmowała się jego zachowaniem (odbyło się to bez protokołowania)⁸⁰. Za „karę” przeniesiono go na stanowisko szefa dzielnicowej organizacji PZPR w Krakowie-Podgórzu. Według dokumentów, przeanalizowanych przez wysłanników KC, miał on jesienią 1963 r. wraz z dwoma innymi osobami spożywać alkohol, a następnie uczestniczyć w wypadku samochodowym. Przysłana z Warszawy komisja stwierdziła, że wyżej wymienieni „po przybyciu milicji zachowali się agresywnie i powoływali się na znajomości z tow. Piętą [sekretarzem propagandy KW PZPR w Krakowie – przyp. S.D.], płk. Oleksym i ppłk. Żmudzińskim”⁸¹. Szczególnie interesujące są wnioski dotyczące kadry kierowniczej w MO i SB. Stwierdzono w nich m.in.: „towarzysze z byłego kierownictwa KW odnosili się tolerancyjnie nie tylko do niewłaściwej postawy niektórych pracowników aparatu partyjnego, miały również miejsce wypadki takie w stosunku do towarzyszy z aparatu państwowego”⁸². Zalecano m.in. natychmiastowe odwołanie wspomnianego już komendanta

⁷⁹ AAN, KC PZPR, Wydział Organizacyjny, 237/VII/5229, Informacja i wnioski uzupełniające notatkę o sytuacji w aparacie partyjnym w Krakowie, [marzec 1966 r.], k. 224.

⁸⁰ *Ibidem*, k. 229.

⁸¹ *Ibidem*, k. 228.

⁸² *Ibidem*, k. 230.

miejskiego MO w Krakowie Oleksego oraz jego zastępcy mjr. Józefa Strausa – „Uzgodniono, że Komenda Woj[ewódzka] MO wystąpi z wnioskiem o odwołanie ze stanowisk tow. Oleksego – komendanta MO m. Krakowa i jego z[astę]pcy tow. Strausa”⁸³. Zespół przysłany z KC zwrócił także uwagę na to, że doszło do zbytnej fraternizacji między pracownikami KW PZPR w Krakowie (związanymi z poprzednim szefostwem krakowskiej organizacji partyjnej) a funkcjonariuszami MO i aparatu bezpieczeństwa. Stwierdzono, że w restauracji „Pod Żółtą Kotwicą”, mieszczącej się przy ul. Szpitalnej 30 w Krakowie, „był wydzielony specjalny gabinet, do którego przychodzili towarzysze z kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych na posiłki często zakrapiane alkoholem. Zespół nie zdołał uzyskać informacji o treści rozmów prowadzonych przez bywalców tego gabinetu”⁸⁴.

Ponadto odnotowano, że z okazji 20. rocznicy powstania MO w 1964 r. we wspomnianym lokalu zostało zorganizowane przyjęcie „przez pracowników Wydz[iału] IV KW MO, któremu patronował tow. Mąka, z[astę]pca komendanta woj[ewódzkiego] MO”. W okresie siermiężnego socjalizmu i nacisku propagandy na zwalczanie nadużyć różnego rodzaju (*vide* afera mięsna) takie wydarzenia były źle widziane i w związku z tym zespół konkludował: „Towarzyszom z KW MO zwrócono uwagę na niewłaściwość miejsca, w którym urządzili to przyjęcie, i zalecono, aby sprawę tę omówić na zebraniu organizacji partyjnej w KW MO[!]”⁸⁵. Opisane działania wskazują, że po zmianie ekipy partyjnej na szczeblu wojewódzkim następowały także mniejsze lub większe ruchy kadrowe w MO i SB.

Organizowanie takich zespołów było wynikiem zakulisowych rozgrywek, które można łączyć z aktywnością środowiska „partyzantów”. Do tego wniosku skłania nie tylko to, że inicjatorem kontroli w Krakowie był Strzelecki – członek Biura Politycznego, związany z tym środowiskiem, ale też uznanie przez zespół, że „za niewłaściwą sytuację, jaka miała miejsce w aparacie partyjnym woj. krakowskiego, odpowiedzialne jest poprzednie kierownictwo KW, a przede wszystkim b[yły] I sekretarz KW, tow. Lucjan Motyka, który tolerancyjnie odnosił się [...] do rozluźnienia dyscypliny”⁸⁶. Tylko od stycznia 1965 do marca 1966 r. z aparatu partyjnego w województwie krakowskim zwolniono 52 osoby, związane z poprzednimi władzami. Część z nich musiała się stawić

⁸³ *Ibidem*, k. 235.

⁸⁴ *Ibidem*, k. 232.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*, k. 233.

przed Centralną lub Wojewódzką Komisją Kontroli Partyjnej. Strzelecki nadal interesował się sytuacją w krakowskiej PZPR. Świadczy o tym jego wizyta w Krakowie pod koniec maja 1966 r., dwa miesiące po opisanej kontroli⁸⁷. Prawdopodobnie nowy I sekretarz KW PZPR w Krakowie Domagała starał się podtrzymać kontakty z grupą „partyzantów”.

Koniec lat sześćdziesiątych przyniósł narastające niezadowolenie i ferment społeczny w różnych środowiskach, zwłaszcza wśród młodzieży szkół wyższych i średnich oraz robotników. Ta sytuacja rzutowała także na relacje wewnątrz obozu władzy oraz między partią a SB, powodując narastanie napięć i konfliktów. Dotyczyło to zarówno szczebla centralnego, jak i lokalnego. W Krakowie dało się to zauważyć w marcu 1968 r. i bezpośrednio po nim⁸⁸. Zwłaszcza środowisko „partyzantów” starało się wykorzystywać do rozgrywek personalnych nastroje antysemickie w PZPR oraz bunt młodzieży. W czasie protestów studenckich komendant wojewódzki MO Nowak był na urlopie. Zastępował go szef krakowskiej SB Mickiewicz. Nie potrafił sobie poradzić ze stłumieniem buntu młodzieży i pytał I sekretarza KW Czesława Domagałę, czy należy legitymować i aresztować uczestników protestów, a ten ostatni kazał tak właśnie postępować⁸⁹. Zresztą Egzekutywa KW PZPR w Krakowie, która zebrała się na początku protestów studenckich (12 marca), ponownie odbyła posiedzenie dopiero po ponad dwóch tygodniach (2 kwietnia)⁹⁰. Można powiedzieć, że skala buntu młodzieży zaskoczyła zarówno struktury SB, jak i samą partię⁹¹. Początkowo widoczny był brak koordynacji działań podejmowanych przez partię i policję polityczną. Dość szybko jednak władze przystąpiły do brutalnego tłumienia wystąpień młodzieży studenckiej i szkół średnich. Ta sytuacja jeszcze mocniej ugruntowała przekonanie, że ówczesne władze KW PZPR wraz z Domagałą były nastawione niechętnie do środowiska naukowo-kulturalnego oraz do szeroko rozumianej inteligencji.

⁸⁷ *Ibidem*, Notatka o rozmowach przeprowadzonych przez sekretarza KC PZPR tow. Ryszarda Strzeleckiego z kierownictwem KW i aktywnym partyjno-gospodarczym Huty im. Lenina w czasie pobytu w Krakowie w dniach 23–24 V 1966, Warszawa, 31 V 1966 r., k. 263–265.

⁸⁸ Zob. F. Musiał, Z. Zblewski, *Marzec '68 i Grudzień '70 w Nowej Hucie* [w:] *Nowa Huta – miasto walki i pracy*, red. R. Terlecki, M. Lasota, J. Szarek, Kraków 2002, s. 55–59; R. Opulski, *Działania komunistycznej władzy wobec „wichrzycieli” w marcu 1968 r. w Krakowie* [w:] *Marzec 1968. Fakty, wydarzenia, interpretacje*, red. A. Czwołek, S. Galij-Skarbińska, W. Polak, Toruń 2018, s. 75–90; R. Terlecki, *Kraków* [w:] *Oblicza Marca 1968*, red. K. Rokicki, S. Stępień, Warszawa 2004, s. 131–140.

⁸⁹ S. Drabik, *Krakowska organizacja PZPR...*, s. 319.

⁹⁰ S. Drabik, *Elita polityczna...*, s. 58.

⁹¹ Zob. J. Kwiek, *Marzec 1968 w Krakowie*, Kraków 2008, s. 103.

W niedługi czas po Marcu '68 zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Krakowie Mickiewicz został odwołany, a zastąpił go Wałach, który z powodzeniem budował własną pozycję w strukturach władzy. Już wcześniej podejmował on próby wpływania na to, co działo się w elicie politycznej w Krakowie. Od sierpnia 1959 r. był II zastępcą komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Krakowie, od kwietnia 1967 r. zastępcą, wreszcie I zastępcą (od marca 1969 r. do września 1974 r.). Bez wątplenia w karierze pomagało mu to, że był szwagrem ówczesnego wiceministra spraw wewnętrznych Franciszka Szlachcica⁹².

Wałach miał przyczynić się w 1965 r. do odejścia ze stanowiska szefa MO w Krakowie Żmudzińskiego. Według krążących wtedy pogłosek, przejście tego ostatniego na emeryturę było spowodowane jego powiązaniem ze sprawą Juliana Polan-Haraschina⁹³, byłego zastępcy przewodniczącego Wojskowego Sądu Rejonowego w Krakowie (1946–1951), odpowiedzialnego za wydanie 60 wyroków śmierci na działaczy podziemia antykomunistycznego, następnie wpisanego na listę adwokatów w Krakowie, a także wykładowcy prawa dla pracowników WUBP w Krakowie⁹⁴. W latach 1955–1962 pełnił on funkcję kierownika Studium Zaocznego na Wydziale Prawa UJ, a między 1958 a 1962 r. – zastępcy szefa Wojskowego Sądu Garnizonowego w Krakowie. W czerwcu 1962 r. został aresztowany przez funkcjonariuszy Wydziału III SB w Krakowie i oskarżony o korupcję, fałszowanie wyników egzaminów i sprzedaż dyplomów⁹⁵. W listopadzie 1963 r. skazano go na 9 lat więzienia i zdegradowano ze stopnia pułkownika do szeregowca ludowego Wojska Polskiego. Według informacji podanych w londyńskich „Wiadomościach”, „zasadniczym powodem upadku byłego komendanta wojewódzkiego milicji obywatelskiej w Krakowie [Żmudzińskiego – przyp. S.D.] był konflikt osobisty z zastępcą komendanta wojewódzkiego milicji do spraw bezpieczeństwa ppłk. Wałachem, zięciem [tak w oryginale – S.D.] wiceministra spraw wewnętrznych gen. bryg. Franciszka Szlachcica”⁹⁶.

Na pewno na zmianę na stanowisku komendanta wojewódzkiego MO w Krakowie w połowie lat sześćdziesiątych zasadniczy wpływ miało odejście I sekretarza KW PZPR Motyki. Oznaczało to osłabienie wpływu byłych

⁹² A. Sobór-Świdarska, *Franciszek Szlachcic (1920–1990) – przyczynek do biografii „supergliny”*, „Dzieje Najnowsze” 2013, nr 2, s. 234.

⁹³ Zob. K. Brodacki, *Trzy twarze Juliana Haraschina*, Kraków 2015, s. 210–261.

⁹⁴ F. Musiał, *Julian Polan-Haraschin (1912–1984), sędzia WSR w Krakowie*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2004, nr 1(1), s. 1–3.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 3.

⁹⁶ *Co słyhać w krakowskich kołach partyjnych*, „Wiadomości” 1966, nr 45 (1075), s. 8.

członków PPS i wzmocnienie pozycji działaczy związanych z Moczarem. Nie udało się jak dotąd zweryfikować w innych źródłach pogłosek dotyczących przyczyn usunięcia Żmudzińskiego, nie można jednak wykluczyć, że związany z „partyzantami” Domagała (podobnie jak Szlachcic) mógł akceptować zakulisowe działania Wałacha, służące wzmocnieniu jego pozycji, o czym świadczy awans na stanowisko I zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB. Zresztą krążące wówczas plotki znajdują częściowo potwierdzenie w późniejszych posunięciach Wałacha, o których można już przeczytać w zachowanych źródłach. Bez wątpienia starał się on wykorzystywać swe koneksje do poprawienia swej pozycji w lokalnej elicie władzy.

Swoje wpływy próbował wykorzystać nawet tuż przed odejściem ze stanowiska szefa policji politycznej w województwie krakowskim – chciał wówczas zostać prezesem Zarządu Okręgowego Związku Bojowników o Wolność i Demokrację w Krakowie. Wprawdzie dotyczy to wydarzeń wykraczających poza okres „małej stabilizacji”, ale dowodzi, jak silna była pozycja funkcjonariuszy SB w strukturach władzy. W listopadzie 1973 r. I sekretarz KW PZPR w Krakowie Józef Klasa poinformował Antoniego Dałkowskiego, prezesa Oddziału Fabrycznego ZBoWiD w Hucie im. Lenina (od 1966 r.), że Egzekutywa KW ma zamiar powołać go na stanowisko prezesa Zarządu Okręgowego ZBoWiD w Krakowie⁹⁷. Jednak przez dwa tygodnie zwlekał z udzieleniem zgody, ponieważ stojący na czele Urzędu do Spraw Kombatantów gen. Mieczysław Grudzień informował go, że szef SB w województwie krakowskim Wałach jest zainteresowany tym stanowiskiem. Ostatecznie Dałkowski wyraził zgodę i został wybrany na prezesa Zarządu Okręgowego ZBoWiD w Krakowie.

Wówczas doszło do sytuacji bezprecedensowej. Mianowicie w grudniu 1973 r. Wałach wraz z grupą oficerów miał się udać do gabinetu ówczesnego I sekretarza KW PZPR w Krakowie Klasy, aby zaprotestować przeciwko temu, że udzielono rekomendacji partyjnej na wspomniane wyżej stanowisko Dałkowskiemu, i domagać się jej cofnięcia. Sam zainteresowany tak to opisywał: „8 grudnia 1973 r. do gabinetu I sekretarza KW PZPR, tow[arzysza] J[ózefa] Klasy zameldowała się 4-osobowa grupa oficerów MO z płk. St[anisławem] Wałachem – protestując przeciwko mnie [tj. Dałkowskiemu – przyp. S.D. (!)]”⁹⁸. Była to sytuacja nadzwyczajna. Raczej starano się unikać ostentacyjnych

⁹⁷ AN Kr, Komitet Krakowski PZPR (dalej KK PZPR), Kancelaria I Sekretarza, 91/VI/23 t. 2, Pismo prezesa Zarządu Okręgu ZBoWiD w Krakowie Antoniego Dałkowskiego do I sekretarza KK Kazimierza Barcikowskiego, 10 XI 1978 r., k. 121–129.

⁹⁸ *Ibidem*, k. 123.

„wizyt” oficerów SB i MO w gabinecie I sekretarza KW, mających na celu wywarcie presji. Działania te nie zakończyły się sukcesem i Dałkowski pozostał na stanowisku. Początkowo wprawdzie zastanawiał się nad rezygnacją, ale jak stwierdził, „tow. J[ózef] Klasa nie wyraził zgody, mówiąc, abym nie dał się sprowokować, spokojnie pracował, bo i tak wiele zmieni się w najbliższych tygodniach”⁹⁹. Dałkowski skarżył się, że „w okresie od listopada 1973 r. do kwietnia 1974 r. bardzo szczegółowo interesowano się dotychczasowym moim życiem i rodziny oraz miejscami zamieszkania, o czym dowiedziałem się od tow[arzysza] Klasy[!]”¹⁰⁰. Jeszcze przed zjazdem okręgowym ZBoWiD w Krakowie (koniec marca 1974 r.) Wałach i jego współpracownicy mieli wzywać do niegłosowania na kandydatów do zarządu, wysuniętych przez KW PZPR.

Ostatecznie Wałach pod koniec lata 1974 r. przeszedł na emeryturę, ale Dałkowski nadal miał problemy ze skutecznym zarządzaniem krakowskim ZBoWiD. Sytuacja ta pokazuje, że wyżsi funkcjonariusze SB miewali silną pozycję w elicie władzy i nie wahali się z niej korzystać. Byli gotowi posuwać się do zakulisowych gier i intryg, aby wzmocnić swoją pozycję lub zaspokoić swoje ambicje. Wprawdzie nie wykorzystywano już policji politycznej do rozgrywek politycznych na dużą skalę, jak w okresie stalinowskim (*vide* X Departament MBP i X Wydziały w WUBP), lecz wciąż korzystano z informacji dostarczanych przez jej pracowników w sprawach kadrowych. Co więcej, jak wskazuje przytoczony wyżej przykład, nie wahano się posługiwać inwigilacją w rozgrywkach personalnych.

Wiosną 1969 r. władze partyjne w Krakowie otrzymały anonim wymierzony w kandydata na posła (PZPR) z miejsca niemandatowego – Michała Piórkowskiego (pracownika Krakowskich Zakładów Sodowych). Zarzucano jemu i jego rodzinie, że „wysługiwali się sanacji i występowali przeciwko strajkom”, a jego brat miał być rzekomo „klerykałem”¹⁰¹. Do zbadania tych zarzutów Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej powołała zespół, w którego skład weszli: starsza referentka WKKP Helena Pająk, mjr Adam Chrząstek (SB) i zastępca kierownika Wydziału Organizacyjnego KW PZPR Marian Smoleń. Ostatecznie zespół ten, także na podstawie informacji „Służby

⁹⁹ *Ibidem.*

¹⁰⁰ *Ibidem.*

¹⁰¹ AN Kr, KW PZPR, Wydział Organizacyjny, 51/VII/74, Notatka WKKP dotycząca wyjaśnienia zarzutów anonimowych skierowanych do Komitetu Centralnego PZPR pod adresem tow. Michała Piórkowskiego – zatrudnionego w Krakowskich Zakładach Sodowych w Krakowie – kandydata na posła (miejsce niemandatowe), Kraków, 5 VIII 1969 r., k. 429–433.

Bezpieczeństwa KW MO”, stwierdził, że „zarzuty podane w anonimie nie znalazły potwierdzenia i są wybitnie złośliwe”¹⁰². Sytuacja ta dowodzi, że władze KW PZPR korzystały z wiedzy zgromadzonej przez pracowników SB w sprawach personalnych. Jednocześnie działacze partyjni, uciekając się do intryg i rozgrywek, prowadzili zażartą walkę o wpływy, zwłaszcza kiedy starali się o uzyskanie mandatów posłów lub radnych. Nie można wykluczyć, że anonimy stanowiły także instrument wykorzystywany do zakulisowej walki politycznej w partii.

Koniec „małej stabilizacji” był związany z krwawo stłumionymi protestami robotników w grudniu 1970 r.¹⁰³ Także w województwie krakowskim doszło do wystąpień robotników solidaryzujących się z kolegami z Wybrzeża. Już w okresie przygotowań do wprowadzenia podwyżki cen utworzono sztab wojewódzki, w którego skład „weszli przedstawiciele instancji partyjnych, MO i Wojska Polskiego”¹⁰⁴. Do najważniejszych wystąpień doszło w Krakowie 16 grudnia (na Rynku Głównym zebrało się wówczas 100 osób) i 17 grudnia, kiedy to na ulicach Krakowa protestowało 600 osób¹⁰⁵. W raporcie partyjnym pisano, że ta sytuacja „w pewnym stopniu zaskoczyła interweniujących funkcjonariuszy MO”¹⁰⁶. W kolejnych dniach przerwano pracę w zakładach przemysłowych i rozrzucano ulotki. Ostatecznie MO i SB zatrzymały 437 osób, w stosunku do 91 z nich „sporządzono wnioski do kolegów karno-administracyjnych”, a w ośmiu przypadkach wszczęto postępowanie przygotowawcze¹⁰⁷. W jednym z końcowych wniosków raportu, przygotowanego dla KW PZPR, stwierdzono: „Organa MO i SB na podstawie doświadczeń uzyskanych w okresie wydarzeń grudniowych opracują oddzielnie wnioski wynikające z analizy ich działalności w tym zakresie, zwłaszcza jeśli chodzi o polityczne rozpoznanie poszczególnych środowisk”¹⁰⁸. Na początku 1971 r. doszło do znacznych zmian personalnych w kierownictwie KW PZPR. W KW MO i SB doszło do nich w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych. Sam Wałach odszedł ze stanowiska w 1974 r., co niewątpliwie wiązało się z upadkiem politycznym Franciszka Szlachcica.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ Zob. J. Kwiek, *Grudzień 1970 w Krakowie...*; F. Musiał, Z. Zblewski, *Marzec '68 i Grudzień '70 w Nowej Hucie...*

¹⁰⁴ S. Drabik, *Elita polityczna...*, s. 133.

¹⁰⁵ *Ibidem*, s. 134–135.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ *Ibidem*, s. 141.

¹⁰⁸ *Ibidem*, s. 147.

Jeśli chodzi o relacje szefów krakowskiej SB z I sekretarzami KW PZPR, to – jak wykazano – układały się one różnie. Koperek i Wejner kierowali krakowską policją polityczną w burzliwej drugiej połowie lat pięćdziesiątych. Wprawdzie gdy I sekretarzem był Drobner, sytuacja nie wyglądała najlepiej, ale już stosunki z Motyką układały się bez większych konfliktów. Podobnie było z Mickiewiczem, który musiał odejść po Marcu '68, do czego przyczyniła się niechęć ze strony kolejnego szefa krakowskiej partii – Domagały. Być może wpływ na to miały także działania następcy Mickiewicza – Wałacha. Ten z kolei miał dobre relacje z Domagałą. Gorzej ułożyły się jego stosunki z następnym I sekretarzem KW – Klasą.

Zakończenie

Aparat bezpieczeństwa przeszedł głęboką reorganizację w drugiej połowie lat pięćdziesiątych XX w. W społeczeństwie domagano się wtedy rozliczeń osób odpowiedzialnych za represje przed Październikiem '56. Takie głosy rozlegały się również w samej partii. Podobnie było w województwie krakowskim, choć same rozliczenia miały ograniczony charakter¹⁰⁹. Tylko w bardzo krótkim okresie – od jesieni 1956 do wiosny 1957 r. – KW PZPR, a konkretnie I sekretarz KW Bolesław Drobner podjął się otwartej krytyki działań policji politycznej w okresie stalinowskim. Była to sytuacja bezprecedensowa i – jak się okazało – krótkotrwała. O konieczności rozliczenia funkcjonariuszy UB Drobner mówił w trakcie licznych wieców i zgromadzeń publicznych, zwłaszcza w czasie kampanii przed wyborami do Sejmu PRL II kadencji w styczniu 1957 r. Wynikała to z osobistych doświadczeń Drobnera, który przed 1956 r. był inwigilowany przez policję polityczną jako dawny członek PPS i przeciwnik zjednoczenia tej partii z PPR. Jednak po jego odejściu z władz krakowskiej PZPR na początku 1957 r. napięte relacje między partią a policją polityczną się zakończyły. Obie strony zdawały sobie sprawę, że są dla siebie niezbędne i tylko zgodna współpraca może zapewnić utrzymanie dominacji PZPR we wszystkich sferach życia publicznego i umożliwić skutecznie zwalczanie wszelkiej opozycji wobec systemu „realnego socjalizmu”.

¹⁰⁹ Zob. F. Musiał, *Kwestia rozliczeń w województwie krakowskim [w:] „W imię przyszłości partii”. Procesy o łamanie tzw. praworządności socjalistycznej 1956–1957. Artykuły*, red. W. Muszyński, Warszawa 2021, s. 235–252.

Okres nazywany w literaturze naukowej i popularnonaukowej „małą stabilizacją” przyniósł po przełomie październikowym powrót stosunków władz partyjnych i policji politycznej do pragmatycznej współpracy. Ta druga nie miała już takich wpływów jak przed 1956 r. Była jednak niezbędna do utrzymania monopolu władzy PZPR, także na szczeblu wojewódzkim. Oczywistym tego przejawem była obecność komendanta wojewódzkiego MO w egzekutywie KW. Za nadzór nad policją polityczną na szczeblu wojewódzkim odpowiadał sekretarz organizacyjny KW PZPR w Krakowie. Nie mniej ważne były jednak kontakty o charakterze nieformalnym. Dygnitarze partyjni i wyżsi funkcjonariusze MO i SB spotykali się podczas różnych imprez towarzyskich. Zdarzało się, że wspierali się wzajemnie, zwłaszcza kiedy Warszawa starała się dokonywać zmian personalnych. Do połowy lat sześćdziesiątych dominującą pozycję w krakowskiej partii miało środowisko dawnych pepeesowców związanych z premierem Cyrankiewiczem. Reprezentantem tej grupy był sam I sekretarz KW Motyka.

Policja polityczna regularnie przekazywała najważniejszym osobom w instancji wojewódzkiej PZPR w Krakowie informacje o nadzwyczajnych wydarzeniach, kradzieżach, włamaniach, wypadkach drogowych, pożarach czy przestępstwach gospodarczych. Szczegółowo informowano KW PZPR zwłaszcza o podejrzanych i aresztowanych członkach partii. Uwagę zwracano także na przekazywanie danych o działalności Kościoła, zwłaszcza gdy mogło to pomóc w zwalczaniu i skłócaniu duchowieństwa i hierarchii kościelnej. Władze partyjne korzystały także z informacji dostarczanych przez SB w różnych rozgrywkach i intrygach wewnątrzpartyjnych. Jednak, co charakterystyczne, funkcjonariusze MSW stanowili nikły procent wśród członków gremiów statutowych PZPR. Odsetek ten w kraju był nieco większy niż w województwie krakowskim. Wysocy funkcjonariusze SB, zwłaszcza zastępcy komendanta wojewódzkiego MO, angażowali się w zakulisową grę o władzę na szczeblu wojewódzkim. Dotyczyło to zwłaszcza drugiej połowy lat sześćdziesiątych. Nastąpiło wtedy, zarówno na szczeblu centralnym, jak i wojewódzkim, wzmocnienie pozycji grupy „partyzantów” związanej z Moczarem. W Krakowie zmiana ta była wyraźna – I sekretarzem KW został Domagała, kojarzony ze związanym z „partyzantami” Strzeleckim. Ten ostatni zresztą niedługo potem odwiedził Kraków.

Koniec okresu „małej stabilizacji” przyniósł wzrost napięcia społecznego, czego wyrazem były protesty studentów i młodzieży szkół średnich w 1968 r. oraz robotników w 1970 r. W tym czasie Artur Mickiewicz, stojący na czele SB w Krakowie, według partii nie potrafił sobie poradzić z buntem młodzieży i prawdopodobnie dlatego odszedł ze stanowiska. Ta sytuacja nie wpłynęła

jednak na relacje między SB a partią, zwłaszcza że na początku kolejnej dekady nastąpiły duże zmiany personalne w KW PZPR, a z czasem również w policji politycznej. Także w okresie protestów robotniczych na Wybrzeżu w grudniu 1970 r., kiedy to część krakowskich zakładów przerwała pracę, władze partyjne uważały, że MO i SB nie poradziły sobie dobrze z opanowaniem społecznego niezadowolenia, lecz były wręcz zaskoczone tym, co się stało. Jednak bunt studentów i młodzieży szkół średnich, a potem robotników utwierdziły władze partyjne w przekonaniu, że dla utrzymania monopolu władzy PZPR policja polityczna jest elementem niezbędnym. Zarówno struktury partyjne, jak i MO oraz SB zdawały sobie sprawę, że wszelka opozycja wobec systemu „realnego socjalizmu” powinna zostać w zarodku zduszona, jeżeli dominacja partii w życiu publicznym miała trwać. Sama PZPR stawała się coraz bardziej zbiurokratyzowaną partią władzy, niemającą nic wspólnego z realizacją rzeczywistych interesów i potrzeb robotników, a tym bardziej pozostałych grup społecznych, takich jak inteligencja, młodzież czy chłopci.

Bibliografia

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, KC PZPR.

Archiwum Narodowe w Krakowie, KW PZPR.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, MSW.

Źródła opublikowane

VIII Konferencja Sprawozdawczo-Wyborcza. Sprawozdanie Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Kraków 1962.

Prasa

„Wiadomości” 1966.

OPRACOWANIA

Brzeziński P., *Zapomniani dygnitarze. Pierwsi sekretarze Komitetu Wojewódzkiego PPR/PZPR w Gdańsku w latach 1945–1990. Szkice biograficzne*, Gdańsk 2013.

Centrum władzy w Polsce 1948–1970, red. A. Paczkowski, Warszawa 2000.

Centrum władzy. Protokoły posiedzeń kierownictwa PZPR. Wybór z lat 1949–1970, oprac. A. Dudek, A. Kochański, K. Persak, Warszawa 2000.

- Chwalba A., *Kraków w latach 1945–1989*, Kraków 2004 („Dzieje Krakowa”, t. 6).
- Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997.
- Drabik R., *Podstawowa Organizacja PZPR w Powiatowym Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie [w:] Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin – Radzyń Podlaski 2012.
- Drabik S., *Elita polityczna krakowskiej PZPR w latach 1956–1975*, Kraków 2013.
- Drabik S., *Krakowska organizacja PZPR (1948–1990). Struktury, członkowie, działalność*, Kraków 2021.
- Drabik S., *Wojewódzka organizacja PZPR w Krakowie w Październiku 1956 i w okresie wyborów w styczniu 1957 roku*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2011, nr 1 (17).
- Drobner B., *Bezustanna walka*, t. 1–3, Kraków 1962–1967.
- Dudek A., Paczkowski A., *Polska [w:] Czekiści. Organy bezpieczeństwa w europejskich krajach bloku sowieckiego 1944–1989*, red. Ł. Kamiński, K. Persak, Warszawa 2010.
- Dziuba A., *Czas przełomu. Destalinizacja, rok 1956 i koniec odwilży w województwie stalinogrodzkim/katowickim (1956–1961)*, Katowice–Warszawa 2023.
- Eisler J., *Czterdzieści pięć lat, które wstrząsnęły Polską. Historia polityczna 1944–1989*, Warszawa 2018.
- Eisler J., *Grudzień 1970. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2012.
- Eisler J., *Polski rok 1968*, Warszawa 2006.
- Eisler J., *Siedmiu wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014.
- Frazik W., Musiał F., Szpytma M., Wenklar M., *Ludzie bezpieki województwa krakowskiego. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w województwie krakowskim. Informator personalny*, Kraków 2009.
- Friszke A., *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1989*, Warszawa 2003.
- Gajdziński P., *Gomułka. Dyktatura ciemniaków*, Poznań 2017.
- Gajdziński P., *Gierek*, Warszawa 2021.
- Głębocki H., *Policja tajna przy robocie. Z dziejów państwa policyjnego w PRL*, Kraków 2005.
- Głuszko M., *Piotr Jaroszewicz (1909–1992). Krótki rys biograficzny*, Rzeszów 2019.
- Janowski W., Kochański A., Persak K., *Informator o strukturze i obsadzie personalnej centralnego aparatu PZPR 1948–1990*, Warszawa 2000.
- Kierownictwo PZPR w czasie kryzysów 1956, 1970, 1980*, red. J. Eisler, A. Friszke, D. Stola, Warszawa 2000.
- Korejwo M., *PZPR na Warmii i Mazurach 1948–1990. Struktury, organizacja, ludzie. Oddziaływanie na zinstytucjonalizowane formy życia społecznego*, Olsztyn 2011.
- Kwiek J., *Grudzień 1970 w Krakowie w świetle dokumentów. Przebieg wydarzeń i konsekwencje*, Kraków 2012.
- Kwiek J., *Marzec 1968 w Krakowie*, Kraków 2008.
- Kwiek J., *Rok 1956 w Krakowie i województwie krakowskim (wybrane problemy)*, Kraków 1999.
- Lesiakowski K., *Mieczysław Moczar „Mietek”. Biografia polityczna*, Warszawa 1998.
- Lipiński P., *Cyrankiewicz. Wieczny premier*, Warszawa 2016.

- Lipiński P., *Gomułka. Władzy nie oddamy*, Warszawa 2019.
- Madej M., *SB uprzejmie donosi... Służba Bezpieczeństwa jako filtr zasilenia informacyjnych systemu politycznego PRL w latach 1956–1970. Przykład województwa wrocławskiego*, Wrocław 2014.
- Musiał F., *Julian Polan-Haraschin (1912–1984), sędzia WSR w Krakowie, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2004, nr 1 (1)*.
- Musiał F., *Kwestia rozliczeń w województwie krakowskim [w:] „W imię przyszłości partii”. Procesy o łamanie tzw. praworządności socjalistycznej 1956–1957. Artykuły*, red. W. Muszyński, Warszawa 2021.
- Musiał F., Zblewski Z., *Marzec '68 i Grudzień '70 w Nowej Hucie [w:] Nowa Huta – miasto walki i pracy*, red. R. Terlecki, M. Lasota, J. Szarek, Kraków 2002.
- Opulski R., *Działania komunistycznej władzy wobec „wichrzycieli” w marcu 1968 r. w Krakowie [w:] Marzec 1968. Fakty, wydarzenia, interpretacje*, red. A. Czwołek, S. Galij-Skarbińska, W. Polak, Toruń 2018.
- Paczkowski A., *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 2005.
- Paczkowski A., *PZPR a aparat bezpieczeństwa. Zarys problemu [w:] PZPR jako machina władzy*, red. K. Persak, D. Stola, Warszawa 2012.
- Paczkowski A., *Rok 1956 jako cezura w historii aparatu bezpieczeństwa [w:] O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane profesorowi Aleksandrowi Lityńskiemu w czterdziestolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin, księga 2*, red. T. Adamczyk, J. Ciągwa, A. Drogoń, P. Fiedorczyk, K. Kuźmich, M. Mikołajczyk, W. Organiś, A. Stawarska-Rippel, Białystok–Katowice 2010.
- Paczkowski A., *Trzy twarze Józefa Światły. Przyczynek do historii komunizmu w Polsce*, Warszawa 2009.
- Paduchowski W., *Karły pod krzyżem*, Kraków 2021.
- Partia komunistyczna w Polsce – struktury, ludzie, dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin–Radzyń Podlaski 2012.
- Partia, państwo, społeczeństwo*, red. K. Rokicki, Warszawa 2016.
- Prądmowska A., *Władysław Gomułka*, Warszawa 2016.
- Reczek R., *Życie społeczno-polityczne w Wielkopolsce w latach 1956–1970*, Poznań 2008.
- Sasanka P., *Czerwiec 1976. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2006.
- Spatek R., *Na licencji Moskwy. Wokół Gomułki, Bermana i innych*, Warszawa 2020.
- Sowa A., *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011.
- Sroka M., *Komitet Wojewódzki PZPR w Opolu w latach 1950–1990. Struktury, ludzie, mechanizmy władzy*, Wrocław–Warszawa 2019.
- Stola D., *Złote lata PZPR. Finanse partii w czasach Gierka*, Warszawa 2008.
- Szczypta-Szczęch R., *Komendanci wojewódzcy MO/szefowie WUSW i ich zastępcy ds. Służby Bezpieczeństwa w Krakowie w latach 1957–1990 [w:] Strażnicy sowieckiego imperium. Urząd Bezpieczeństwa i Służba Bezpieczeństwa w Małopolsce 1945–1990*, red. F. Musiał, M. Wenklar, Kraków 2009.
- Szczypta-Szczęch R., *„PPR/PZPR przy WUBP/WUdSBP w Krakowie. Zarys problematyki” (artykuł nieopublikowany, dostęp za zgodą autorki)*.
- Szumilo M., *Gierek. Droga do władzy*, Warszawa 2023.

- Śliwa M., *Bolesław Drobner. Szkic o działalności politycznej*, Kraków 1985.
- Terlecki R., *Kraków [w:] Oblicza Marca 1968*, red. K. Rokicki, S. Stępień, Warszawa 2004.
- Terlecki R., *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007.
- Terlecki R., *Polska w niewoli 1945–1989. Historia sowieckiej kolonii*, Kraków 2015.
- Wenklar M., *Od rewolucji do kontrrewolucji. Wokół krakowskiego Października 1956*, cz. 1, „Arcana” 2016, nr 5 (131).
- Wenklar M., *Od rewolucji do kontrrewolucji. Wokół krakowskiego Października 1956*, cz. 2, „Arcana” 2016, nr 6 (132).
- Wielgosz J., *W 40-lecie powstania Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1948–1988*. Kraków – Nowy Sącz – Tarnów, Kraków 1988.
- Więcej niż partia. *PZPR a polityka, gospodarka i społeczeństwo 1948–1990*, red. A. Dziuba, B. Tracz, Katowice–Warszawa 2017.
- Władza w PRL. *Ludzie i mechanizmy*, red. K. Rokicki, R. Spatek, Warszawa, 2011.
- Zblewski Z., *Krakowska organizacja PZPR wobec „Solidarności” (sierpień 1980–grudzień 1981) [w:] Między Sierpniem i Grudniem. Solidarność w Krakowie i Małopolsce w latach 1980–1981*, red. T. Gąsowski, B. Klich-Kluczevska, J. Mierzwa, Kraków 2006.

Relacje Służby Bezpieczeństwa i KW PZPR na przykładzie Krakowa w okresie „małej stabilizacji” w świetle akt partyjnych

W artykule podjęto próbę przedstawienia relacji między SB a KW PZPR w latach 1956–1970 na przykładzie Krakowa i województwa krakowskiego. W początkowym okresie po Październiku '56 między władzami partyjnymi a policją polityczną występowały nieporozumienia i konflikty, zwłaszcza wtedy, gdy I sekretarzem KW PZPR w Krakowie był Bolesław Drobner. Bardzo szybko obie strony wróciły jednak do bliskiej współpracy. SB była potrzebna PZPR dla utrzymania monopolu władzy. Władze partyjne wyznaczały ważniejsze kierunki działań operacyjnych policji politycznej: zwalczanie dawnych członków PSL, walka z Kościołem katolickim tłumienie prób strajków i przerw w pracy, zapobieganie wystąpieniom społecznym przeciw władzom, zwłaszcza podczas wyborów do sejmiku i rad narodowych. W połowie lat sześćdziesiątych w krakowskiej PZPR władzę przejęły osoby związane z grupą „partyzantów” (I sekretarz Czesław Domagała). Środowisko to wzmocniło także swoje wpływy w policji politycznej (m.in. Stanisław Watach). Wyżsi funkcjonariusze SB w Krakowie byli częścią ówczesnego establishmentu. Utrzymywali bliskie kontakty, także towarzyskie, z ważniejszymi pracownikami aparatu partyjnego. Uczestniczyli też w rozgrywkach i intrygach personalnych. Bunt młodzieży studenckiej i szkół średnich w 1968 r. i robotników w 1970 r. zarówno dla władz partyjnych, jak i policji politycznej były

dużym zaskoczeniem. Na początku kolejnej dekady doszło do zmian kadrowych w PZPR i SB.

SŁOWA KLUCZOWE: PZPR, SB, policja polityczna, aparat bezpieczeństwa, KW, Kraków, województwo krakowskie, komendant wojewódzki

Sebastian Drabik – historyk, pracownik Oddziału Instytutu Pamięi Narodowej w Krakowie (2011–2017), doktor nauk humanistycznych, zajmuje się badaniem historii PZPR i ruchu komunistycznego w Polsce. Autor publikacji: *Elita polityczna krakowskiej PZPR w latach 1956–1975*, Kraków 2013; *Krakowska organizacja PZPR 1948–1990. Struktury, członkowie, działalność*, Kraków 2021. Publikował m.in. w następujących periodykach: „Studia Polityczne” ISP PAN, „Dzieje Najnowsze”, „Pamięć i Sprawiedliwość”, „Aparat Represji w Polsce Ludowej”, „Komunizm. System – Ludzie – Dokumentacja”.

Relations of the Security Service and the CV PUWP using the example of Kraków in the period of “little stabilization” in the light of party files

The article attempts to present relations between the Security Service and the VC PUWP in the years 1956–1970 using the example of Kraków and the Kraków Voivodeship. In the initial period after October '56, there were misunderstandings and conflicts between the party authorities and the political police, especially when Bolesław Drobner was the First Secretary of the VC PUWP in Kraków. Very quickly, however, the two sides returned to close cooperation. The SB was needed by the PUWP to maintain its monopoly of power. The party authorities determined the more important operational directions of the political police: combating former PSL members, fighting the Church, suppressing attempts at strikes and work stoppages, preventing social speeches against the authorities, especially during elections to the Sejm and national councils. In the mid-1960s, people associated with the “Partisans” group (1st Secretary Czesław Domagała) took power in the Kraków PUWP. This milieu also strengthened its influence in the political police (including Stanisław Watach). Senior Security Service officers in Kraków were part of the establishment of the time. They maintained close contacts, including social contacts, with the more important employees of the party apparatus. They also participated in personal games and intrigues. The revolts of student and high school students in 1968 and of workers in 1970 came as a big surprise to both the party authorities and the political

Sebastian Drabik

police. The beginning of the next decade saw personnel changes in the PUWP and Security Service.

KEYWORDS: PUWP (Polish United Workers' Party), SS (Security Service), political police, the security apparatus, VC (Voivodship Committee), Kraków Voivodeship, the Voivodship commander

Sebastian Drabik – historian, employee of the Branch of the Institute of National Remembrance in Kraków (2011–2017), PhD in humanities, researches the history of the Polish United Workers' Party and the communist movement in Poland.

Author of publications: *Elita polityczna krakowskiej PZPR w latach 1956–1975* [The political elite of the Kraków PUWP between 1956 and 1975], Kraków 2013; *Krakowska organizacja PZPR 1948–1990, Struktury, członkowie, działalność* [Kraków organisation of the Polish United Workers' Party 1948–1990, Structures, members, activities], Kraków 2021. He has published, among others, in the following periodicals: "Studia Polityczne" of the Institute of Political Studies of the Polish Academy of Sciences, "Dzieje Najnowsze", "Pamięć i Sprawiedliwość", "Aparat Represji w Polsce Ludowej", "Komunizm. System – Ludzie – Dokumentacja".